Ausführlicher Bericht
von der
ESSENTIA DULCI,
Darinnen
Von ihrer Zubereitung und Unter-
scheid von andern gemeinen Gold-
Tincturen gehandelt/
und gezeiget wird/
Worinnen ihre Virtutes specificæ, oder
eigentliche und gewisse Würckungen
bestehen:
Wobey auch zugleich
gewisse Gründe und Reguln angewiesen
werden/ nach welchen sich selbiger so wol Me-
dici, als auch Ungelehrte/ bey allerhand schweren
Kranckheiten/ als Contractur, Epilepsie, Gicht/
Podagra, Stein-Schmertzen/ schwere Ge-
burten/ Blut-Stürtzungen/ xc.
Nicht weniger auch bey allerhand anderen/ und in
diesem Bericht nicht benennten vorfallenden
Kranckheiten/
Mit Nutzen und methodice gebrauchen
können.
ausgefertiget von
D. Christian Friederich Richtern,
Med. Pract.

HALLE/
In Verlegung des Wäysen-Hauses.
Druckts Johann Montag. 1708.

CHRISTIAN FRIEDERICH RICHTER

AUSFÜHRLICHER BERICHT VON DER ESSENTIA DULCI

UITVOERIG BERICHT OVER DE ESSENTIA DULCIS

1 7 0 8

vertaling:

Ruud Muschter
∴

Groningen

muschter@home.nl
www.archive.org

11 december 2016
herzien 13 december 2018

INHOUDSOPGAVE

Bronvermelding 4
Inleiding van de vertaler 5
Het omslag 11
Ten geleide... 13
Hoofdstuk I. Over de toebereiding van de Essentia dulcis en de diverse soorten daarvan. 21
Hoofdstuk II. Over eigenschappen, nut en werking van de Essentia dulcis in het algemeen. 26
Hoofdstuk III. Over het nut en de werkingen van de Essentia dulcis in het bijzonder, of bij welke ziekten de Essentia dulcis zijn virtutem specificam en eigenlijke kracht bewijst 31
Hoofdstuk IV. Over de ziekten waarbij de kuur door het gebruik van de Essentia dulcis verlicht wordt.. 49
Hoofdstuk V. Over de ziekten tegen welke men zich door de Essentia dulcis kan behoeden 52
Hoofdstuk VI. Over de aard en wijze hoe de Essentia dulcis gebruikt moet worden... 54
Hoofdstuk VII. Over het juiste gebruik van de Essentia dulcis bij de ziekten waar men die naast andere artsenijen en ter verlichting en versnelling der kuur en ook preventief wil gebruiken........................ 63
Hoofdstuk VIII. Over het dieet dat bij het gebruik van de Essentia dulcis in acht moet worden genomen 68
Hoofdstuk IX. Over enkele noodzakelijke bedenkingen voor degenen die de Essentia dulcis denken te gaan gebruiken 72

BRONVERMELDING

1708, Halle

http://reader.digitale-sammlungen.de/resolve/display/bsb11106693.html

INLEIDING VAN DE VERTALER

Zoals uit het titelblad blijkt, is de uitgave van dit werk verzorgd door het weeshuis in Halle. De auteur, Christian Richter (1676-1711), pedagoog en theoloog, was pastoor en arts bij het weeshuis dat door August Francke werd gesticht. Het gaat om een befaamd instituut met vele vertakkingen (weeshuis, onderwijs voor de kinderen, lerarenopleidingen, Natuur- en Volkenkundig Museum), thans bekend als de Franckesche Stiftungen. Het kreeg de volle steun van koning Friedrich Wilhelm 1, en staat nu op de nominatie om te worden opgenomen op de Werelderfgoedlijst van de Unesco.

Richters werk behandelt een feitelijk alchemistisch preparaat, de *Essentia dulcis* (Zoete essence), dat samengesteld schijnt te zijn geweest uit onder andere gemalen goud en kamfer. Het heeft een grote naam gehad, en de Universiteit van Heidelberg verwijst er zelfs naar (zonder commentaar overigens), op de website van haar theologische faculteit. Het gaat dus niet om zomaar een preparaat. Het ging zelfs met vaten tegelijk naar de missiegebieden in Amerika, en leverde in de tijd van Richter veel geld op, dat ten bate kwam van de Franckesche Stiftungen.

Op vele plekken wordt aan de *Essentia dulcis* gerefereerd, telkens met de vermelding dat de samenstelling geheim is gebleven, en dat er diverse namaakpreparaten op de markt zijn gekomen. Niettemin trof ik in een oud werk, te weten de ‘Pharmacopoea universalis oder übersichtliche Zusammenstellung der Pharma copöen’, etc., etc., Zweiter Bank, I bis Z, p. 424, Weimar, 1832, de volgende receptuur aan:

Essentia dulcis. (Wir. *Ca.*)

℞. Acetatis Potassae drachmas duas.
Sacchari albi . . . uncias duas.
Aquae . . . . . sesquiunciam.

Coque in capsula porcellanea, donec massa tota colorem nigrum acceperit et refrigeratae infunde
Alcoholis (80°) uncias duodecim.

Dissolve, subinde agitando, et filtra. (*Ca.*)

Wir. dissolvere massam in prioribus liquidi partibus tribus, destillando simul Aquae Vitae libras quatuor, Aluminis uncias quatuor et unam libram Aquae obtentis.

Reizend, stärkend, eröffnend, balsamisch und harntreibend. — Gabe, dreißig bis sechszig Tropfen in einem passenden Tranke für Erwachsene; drei oder vier bis zwölf für Kinder.

Opvallend is echter, dat juist het befaamdste bestanddeel, te weten goud, hierin niet wordt genoemd.

Er is een merkwaardig verhaal bekend in relatie tot de *Essentia dulcis*. Margarethe Weller (1670-1731), bijgenaamd de profetes van Sontheim, verviel regelmatig dagenlang in een toestand van schijndood. Als zij daaruit bijkwam, deed ze voorspellingen. Toen zij een tijdlang de *Essentia dulcis* toegediend kreeg, verdween deze gave en kreeg zij ook niet langer kataleptische perioden.

Uit het gehele werk dat thans het onderwerp van deze vertaling is, spreekt een grote betrokkenheid bij de patiënten, en ook de vaststelling die op meer plaatsen erin wordt geuit, namelijk dat er ruimte was om het middel ook aan armlastige patiënten ter beschikking te stellen, is daar getuige van.

Nu blijkt er eerder een verwant werk te zijn verschenen, en wel in 1701, waarbij toen werd vermeld dat het ‘andermaal’ gedrukt werd. De oorspronkelijke aanleiding moet dus een nog ouder werk zijn geweest. Genoemd werk is getiteld: ‘Bericht von der Artzney, Essentia dulcis gennant, durch welche ... allerley schwere Kranckh iren[1] ... curiret werden. Zum andernmal und vermehret in Druck gegeben. Aus der Waisen-Apothecke zu Glaucha’, een wijk in Halle. De auteur is mij onbekend, maar het staat geboekt met als uitgever het Waisenhaus te Halle. Richter verwijst er regelmatig naar.

Verder verscheen er in 1702 een werk getiteld: ‘Merckwurdige Exempel der ... durch die essentiam dulcem geschehenen Curen, zum klaren Beweiss d sjenigen[2], was von dieser Artzney in dem davon edirten Bericht angezeiget worden und publiciret aus der Apothecke des Waisen-Hauses zu Glaucha’. Ook in Halle uitgegeven, eveneens met onbekende auteur.

Hoewel het om een geheim recept zou zijn gegaan, verscheen er niettemin een ‘Kurze Beschreibung von Verfertigung einer Essentia dulcis, nebst zwei von ihr entsprungenden Medicamenten, nehmlich: des schwarzen Pulvers und des sogenanten Balsami mineralis’, van de hand van Christian Ernest Kleinfeld, 1722.

Dan is er nog een niet gedateerd werk verschenen, dat na een zeer uitgebreid voorwoord vele tientallen medische gevallen behandelt waarin de *Essentia dulcis* een gunstige uitwerking zou hebben gehad. Genoemde apologie begint eerst met het opnemen van de volledige tekst van het werk dat nu onderwerp van onze vertaling is, en gaat dan verder met de medische gevallen. De titel luidt: ‘Merkwürdige Exempel Sonderbahrer durch die Essentiam Dulcem Von Anno 1701 bisz 1708

[1] Lees: ‘Krankheiten’.
[2] Lees: ‘desjenigen’.

geschehener Curen’, et cetera. Het voorwoord is ondertekend met “CAP.”.[3] In het werk van Richter wordt er terloops aan gerefereerd (zie mijn voetnoot aldaar), zodat het eveneens in 1708 moet zijn opgesteld, want het bestrijkt de jaren 1701-1708, en 1708 is het jaar waarin het werk van Richter verscheen.

In het Nederlands verscheen een werk, getiteld: ‘Kort bericht van de nuttigheid en ’t gebruik van eenige beproefde genees-middelen; dewelke te Halle in ’t Magdeburgsche in het Wees-huys worden uitgegeeven en waarmeede door langduurige On-dervindinge Niet alleen geringe, maar ook zwaare ziektens onder den Goddelyken Zeegen gelukkig kunnen geneezen worden’, van dr. David Samuel von Madai, Amsterdam, 1776. Die versie is een vertaling van het Duitse origineel uit 1746. De auteur was hofraad en lijfarts aan het Huis Anhalt, en een collega van Christian Richter, eveneens verbonden aan het Weeshuis.

Hoewel het woord ‘essence’ zowel mannelijk als vrouwelijk is, heb ik ervoor gekozen om het als een mannelijk woord te beschouwen.

In de tekst komen vele Latijnse woorden voor. De auteur verbuigt - verdedigbaar - steeds de beide woorden ‘*Essentia’* en ‘*dulcis’*, afhankelijk van de plaatsing in de zin (nominativus, genitivus, et cetera). Voor het gemak heb ik er echter voor gekozen om overal te spreken over de *Essentia dulcis*

---

[3] https://books.google.nl/books?id=nQE9AAAAcAAJ&pg=PA-105&lpg=PA105&dq=%22essentia+dulcis%22&source=bl&ots=iMKWo43fhJ&sig=QwnvgbD0YX-QTQJi89Wyaio3nKg&hl=nl&sa=X&ved=0ahUKEwijkufZiMLQAhVGXBQKHSFTB6YQ6AEIUTAH#v=onepage&q=%22essentia%20dulcis%22&f=false. Bij inlezen op internet moet het liggende streepje achter “PA” worden verwijderd.

(onverbogen), behalve wanneer de auteur dit preparaat in een samenstelling gebruikt, zoals bij *Essentiam dulcem ad oculos*.

Tevens staan andere Latijnse begrippen in de tekst, die door de auteur steeds zijn gedeclineerd afhankelijk van hun plaats in het gezegde, zodat we *Crusta lactea* tegenkomen naast *Crustam leacteam*, voor respectievelijk nominativus en accusativus. Ook die declinaties heb ik overal laten staan.

Verder komt veel Latijn voor in de lijsten van ziekten waarvoor de *Essentia dulcis* geschikt werd geacht, waarbij de auteur in de ene lijst begint met de Latijnse naam en dan de Duitse vertaling erachter zet, maar bij een andere lijst dit omdraait. Bij elke van deze omschrijvingen staat in één regel dus in feite hetzelfde: de naam van de ziekte in het Latijn, plus de Duitse vertaling. Ik heb dat in de vertaling gehandhaafd.

Nu staan er in de tekst nog vele andere woorden in het Latijn, maar ook gebruikt de auteur een aantal van het Latijn afgeleide en pseudo-Latijnse woorden, zoals “praeserviren” en “curiret”. Ik heb daarbij moeten schipperen tussen het vertalen naar een vergelijkbare Nederlandse term, en het handhaven van de door de auteur gebruikte benaming, soms omdat hij losse termen gebruikt met een van oorsprong Latijnse achtergrond, zoals ‘podagra’, en ook omdat hij Latijnse termen direct naast de gewone Duitse gebruikt die hetzelfde betekenen, zoals ‘Congestiones’ naast ‘Congestion’.

In de tekst wordt regelmatig over “Flusz” gesproken, waarbij niet steeds duidelijk is of ‘verlies’, ‘doorbloeding’ of ‘vloeien’ wordt bedoeld.

Woorden die sterk lijken op het Nederlands, heb ik gewoon vertaald. Op de meeste plekken heb ik Latijnse termen maar gewoon laten staan, ook omdat de auteur ze vaak eerst noemt,

en direct daarna hun vertaling geeft. Waar nodig heb ik een en ander met een voetnoot verhelderd, in plaats van te vertalen en het Latijn in de voetnoot te zetten.

In het origineel staat in hoofdstuk I, tweemaal een § 3, en in hoofdstuk III, tweemaal een § 13.

Ruud Muschter

HET OMSLAG

Ausführlicher Bericht
von der
ESSENTIA
DULCI,
Darinnen
Von ihrer Zubereitung und Unter-
scheid von andern gemeinen Gold-
Tincturen gehandelt /
und gezeigt wird /
Worinnen ihre Virtutes specificae, oder
eigentlichte und gewisse Würckungen
bestehen:
Wobey aug zugleich
Gewisse Gründe und Reguln angewiesen
werden / nach welchen sich selbiger so wol Me-
dici, als auch Ungelehrte bey allerhand schweren
Kranckheiten / als Contractur, Epilepsie, Gicht /
Podagra, Stein Schmerzen / schwere Ge-
burten / Blut-Stürtzungen / rc.
Nicht weiniger auch bey allerhand anderen / und in
diesem Bericht nicht benennten verfallenden
Kranckheiten /
Mit Nutzen und methodice gebrauchen
können.
ausgefertigtet von
D. Christian Friederich Richtern.
Med. Pract.

HALLE
In Verlegung des Waisen-Hauses.
Druckts Johann Montag. 1708.

(Uitvoerig bericht
over de
ESSENTIA
DULCIS,
Waarin
Over haar toebereiding en onder-
scheid van andere algemene goud-
tincturen besproken
en getoond wordt,
Waaruit haar bijzondere deugden, of
eigenlijke en zekere werkingen
bestaan:
Waarbij tegelijk ook
Zekere gronden en regels aangewezen
worden, van dewelke zowel me-
dici, als ook leken bij allerhande zware
ziekten, als contractuur, epilepsie, jicht,
voetjicht, steenpijnen, zware ge-
boorten, bloeduitstortingen, etc.
Niet minder ook bij allerhande andere, en in
dit bericht niet benoemde afmattende
ziekten,
Met nut en methodiek gebruik
kunnen maken.
Uitgevaardigd door
dr. Christian Friederich Richtern.
Praktiserend arts.

HALLE
Uitgegeven bij het Weeshuis.
Druk Johann Montag. 1708.)

TEN GELEIDE

Voorlopig verslag.

Er zijn bijna zeven jaren verstreken sinds de *Essentia dulcis* zo nu en dan, binnen en buiten Duitsland, met wonderbare goddelijke zegen gebruikt is geworden, en niettemin met niet geringe verlichting van zeer veel zieken gebruikt wordt. Vandaar dat de nooddruft andermaal vereist, dat wij het 'Bericht' over deze artsenij thans voor de vierde maal uitbrengen, en de voor het juiste gebruik daarvan benodigde onderricht breder verschaffen. Ook omdat de toegenomen ervaring die wij nu zovele jaren achter elkander door zovele bewijzen van dit medicijn hebben opgedaan, ook een toename en betere kennis van deze ganse kwestie heeft gegeven, hetgeen niet alleen door alle grondiger mededelingen medegedeeld kon worden, doch waaraan ook nog veel kon worden toegevoegd dat in de vorige uitgave van dit 'Bericht' niet was opgenomen.

Wat de werking van deze artsenij op zichzelf betreft, kan daarin aan hetgeen reeds zes jaar geleden en ook in het eerste 'Bericht' is opgenomen, niets veranderd worden, doch slechts geheel in een betere ordening gebracht en duidelijker onderscheiden en ingedeeld worden, aangezien de ervaring die wij indertijd hierdoor verkregen hebben, met die welke wij nadien - ja, nog

heden, nu wij dit schrijven - daarvan bereikt hebben, volledig overeenstemt, want vanaf het begin tot nu toe, heeft zich daarvan een gans gelijke en bestendige werking laten zien.

Dit is gewis geen geringe getuigenis dat ook het eerste over deze artsenij uitgegeven ‘Bericht’ niet naar goeddunken is opgesteld, of uit andere geschriften is samengesteld, doch veelmeer vanuit zekere gronden die de ervaring van tijd tot tijd bekrachtigt, zijn uitgegeven. Vandaar ook, dat wij ons bij de uitgifte van dit laatste ‘Bericht’ niet alleen zelf daaruit des te meer overtuigen en alles met des te meer zekerheid schrijven, doch ook gemakkelijk geloven, dat dit het voor de welwillende lezer zelf des te zekerder zal maken, vooral wanneer hij de gedrukte, merkwaardige voorbeelden van de bijzondere door de *Essentia dulcis* plaatsgevonden hebbende genezingen, die gaandeweg gepubliceerd[4] zijn en waarvan vervolgens wederom enkele opnieuw gepubliceerd zullen worden, zal vergelijken[5] met datgene wat in het bericht over het nut van deze artsenij beloofd is geworden.

Er zullen weinig artsenijen zijn waarvan de werkingen met een zo rijke, en uit zovele oorden en landen overeenstemmende ervaring en voorbeelden bewezen kunnen worden, als men het tot nu toe betreffende de *Essentia dulcis* vrijwel zonder moeite bewerkstelligd heeft, aangezien er veel merkwaardige en ongewone bewijzen van zijn goede eigenschap zo zeer overvloedig onder goddelijke zegen gebleken zijn, dat er geen enkele moeizame opstelling van nodig is, aangezien wij die slechts ontnomen en geordend hebben vanuit de brieven van de betrokken patiënten of diegenen die zich van onze raad bediend hebben, en die ze in dit geval gaanweg aan ons geschreven hebben. Verder vonden wij het wel raadzamer om betreffende niets van onze ervaring openlijk te getuigen wat wij niet ook

---

[4] Zie mijn voorwoord bij de huidige vertaling.
[5] “conferiren”. Vertaling onzeker.

tegelijk met schriftelijke en onloochenbare documenten op ieders aandringen ter inzage kunnen leggen. En dus zijn wij aan datgene met stilzwijgen voorbijgegaan, wat ons door anderen over de werking van deze artsenij mondeling verteld is, of datgene wat wij zelf in aanwezigheid van de patiënten gezien hebben, uitgezonderd bepaalde weinig gevallen. Pleegt men nu die medicamenten een bijzondere loftuiting te geven waarvan zich ook maar[6] het een of andere belangrijke bewijs heeft voorgedaan, zoals uit de diverse *Observationibus*, *Actis Naturae Curiosorum* en andere *Scriptis Medicorum* tot genoegen blijkt, dan zijn wij bij zovele heerlijke werkingen van de *Essentia dulcis* des te minder beschroomd geweest om die in het huidige ‘Bericht’ andermaal zo goed mogelijk aan te bevelen.

Het zou dan ook een wonder zijn[7], wanneer men niet met vele, doch slechts met weinig voorbeelden over bijzondere, door de *Essentia dulcis* plaatsgevonden hebbende kuren wist te vertellen, want wanneer ons de toestand van degenen die het willen gebruiken, werd medegedeeld, heeft die in het algemeen een dusdanig ellendige en jammerlijke aanblik gegeven, dat ons in het begin bijna alle moed verging om slechts te hopen dat een verbetering mogelijk zou kunnen zijn, want merendeels hadden de mensen die zich daarmede wilden genezen, de hoogste graad van de menselijke ellende qua lichamelijke toestand bereikt, aan wie zich bovendien voordien nog andere medici merendeels moe hadden genezen, en alles wat men slechts kon verzinnen, geprobeerd hadden. Om maar te zwijgen van de wonderlijke en zeldzame methoden en het kwalijke dieet waarvan zij zich vaak bij het gebruik van deze artsenij bedienden.

---

[6] “nur”, hier dus niet bedoeld als ‘slechts’.

[7] “Kein Wunder wäre es zwar, wenn man nicht (...).” Het oude Duits gebruikt vaker een dubbele ontkenning, maar doorgaans is de tweede negatie overbodig. Hier lijkt echter de eerste dat te zijn. Anders is de zin onbegrijpelijk.

Vandaar ook, dat de kracht van de *Essentia dulcis* des te meer hoog moet worden geschat, omdat die desalniettemin bij al deze omstandigheden naar waarheid voortdurend zeer ongewone werkingen heeft bewezen, en wel zo, dat wij daaruit niet een onredelijke hoop kunnen koesteren dat de zorg het meest is weggenomen bij diegenen die - toen zij er aanvankelijk over hoorden - gemeend hebben dat men moest afwachten of ook de goede werkingen van deze artsenij zich zouden voortzetten, dan wel of de mensen er niet slechts op vielen omdat het iets nieuws was. Wanneer nu de verkoop van deze artsenij geen andere oorzaak zou hebben dan de nieuwsgierigheid van de mensen, zou die zeker allang uitgeput zijn geweest en was deze kwestie ten einde gekomen. Nu echter - aangezien de consumptie ervan van jaar tot jaar gestegen is, en niet is afgenomen doch veeleer toegenomen - valt daaruit wel de conclusie te trekken, dat de mensen de kwestie gefundeerd hebben bevonden, en de goddelijke zegen bij het gebruik van deze artsenij voortdurend bespeurd hebben. Vooral daar het immers niet onbekend is, hoe menigeen zich inmiddels her en der heeft ingespannen om het een of andere medicament in zwang te brengen, en allerlei goeds daarvan voor te wenden, dat daar toch niet in slaagt[8].

Hier kan het toch wel nodig zijn, voordat wij voortschrijden naar de kwestie zelf, om het een en ander in herinnering te brengen, maar vooral dit, dat degene die zich van deze artsenij denkt te bedienen, er goed op moet letten of hij ook de juiste verkrijgt, omdat sommigen hier en daar niet geschuwd hebben om onder de naam van de *Essentia dulcis* hun eigen artsenijen te verkopen en aldus de mensen daarmede te bedriegen, onder wie enkelen zo ingesteld zijn, dat zij degenen die het gebruiken, noodwendig schade moeten berokkenen en bij sommigen reeds daadwerkelijk schade hebben gedaan. Het is een openbare onwaarheid wanneer iemand voorgeeft, dat hij de *Essentia dulcis* weet te maken, hetgeen hij toch onmogelijk kan weten.

[8] "nicht reussieren wollen".

En het is een zeer grote dwaasheid wanneer hij dat vanuit de kleur en smaak wil bewijzen. Heeft iemand een goede artsenij, laat hij die dan door haar werkingen zichzelf aanbevelen. Zou hij die echter niet daardoor op onschuldige aard en wijze aan de man proberen te brengen, wat heeft hij dan voor reden om haar *Essentia dulcis* te noemen, hetgeen immers geen gewone naam is, en waarmede men de goudtincturen pleegt te betitelen. Aangezien dit nu een grote verwarring in deze kwestie kan veroorzaken, zo zijn wij bewogen geworden om alle flessen met de *Essentia dulcis* met onze naam en ons handstempel[9] te verzegelen, hetgeen wij tot ieders wetenschap en mededeling op het titelblad hierbij laten stempelen, opdat eenieder zelf daaraan kan zien en beoordelen, welke *Essentia* hij voor de juiste moet houden.

Wat ten slotte de prijs daarvan betreft, zo zal niemand zich er met recht over kunnen beklagen, dat deze te hoog is aangezet, en als zou er naar het oordeel van sommigen nauwelijks het achtste deel aan goud in een loth[10] vervat zijn, als de prijs daarvan uitdroeg. Want ten eerste kan niemand die van de samenstelling van deze artsenij geen kennis draagt, daarover oordelen of zeggen hoeveel goud daarin vervat is. Dientengevolge is dat een verwijt van lieden die betreffende dergelijke kwesties en werkzaamheden geen ervaring en kennis hebben, en vandaar niet weten wat hiertoe behoort en wat voor moeite en onkosten het vergt voordat men ertoe komt. Anders zouden zij gemakkelijk onderscheiden, dat de materie van het goud tegen de overige onkosten die voor de toebereiding vereist zijn, nog het minste is. Wij geloven veelmeer, dat wanneer de taks naar de prijs van de gewone artsenijen - die toch vergeleken met de *Essentia dulcis* met geringere moeite en door vreemde handen vervaardigd kunnen worden - naar verhouding beoordeeld zou

---

[9] "Petschafft", ook 'pitschaft' genaamd. Vermoedelijk verwant met het Engelse 'pitch', dus pek of zegellak.
[10] Metaal van een bepaald gewicht.

moeten worden, de prijs daarvan[11] veel hoger zou moeten worden gesteld. Wanneer men de essences en tincturen in de apotheken naar de stellingname van deze lieden zou taxeren, zou van geen enkele *Essentia Absynthy*, *Myrrhae*, *Succini*, et cetera, per lot meer dan één pond betaald worden, aangezien daarin moeilijk zoveel van de materie waaruit die vervaardigd zijn geworden te vinden is. Er is immers via de Brandenburgse *Dispensatorio* en *Taxa* aan de apothekers toegestaan, een loth van de gewone goudtinctuur, zoals die in het algemeen in de apotheken wordt toebereid, voor twee keizerguldens of voor één rijksdaalder per acht gram te verkopen, terwijl die toch weinig of niets van goud bevat, zoals de kanttekening die in de bovenvermelde *Dispensatorio* is bijgevoegd zelf betuigt, en dus zowel wat betreft de arbeid en werking als ook de overige gesteldheid, met de *Essentia dulcis* geenszins te vergelijken is. Kortom, wanneer het niet door goddelijke, bijzondere zegen dienstig was, dat dit medicijn, in een iets grotere hoeveelheid dan anders met soortgelijke artsenijen pleegt te geschieden, verhandeld[12] kon worden, zou men bij de dagelijkse productie en verbreiding die daaromtrent moeten geschieden, met deze prijs bezwaarlijk kunnen uitkomen. Vooral wanneer men daarbij overweegt, hoeveel daarmede gratis armen en ellendigen worden gediend, die men niet gaarne omwille van het feit dat zij het niet kunnen betalen, in hun nood laat steken.

Er is ons ook nog geen enkel dergelijk medicijn bekend dat bij de toebereiding en werking iets heeft boven de algemene medicijnen, en voor een dergelijke aanvaardbare prijs als de *Essentia dulcis* te verkrijgen is, terwijl toch over dezen bij verre nog niet datgene daadwerkelijk bewezen is geworden, wat onder goddelijke zegen in al deze jaren door de *Essentia dulcis* is geschied.

---

[11] Lees: van de *Essentia*.
[12] “vertrieben”.

Wij hebben het weliswaar ook met deze artsenij, net als met de overige die vanuit de huidige Wezenapotheek[13] uitgegeven en verzonden worden, zo gedaan, dat wij op een bepaalde hoeveelheid, wanneer die niet onder tien loth is geweest, ongeveer het tiende deel daarboven laten afwegen, hetgeen in de som nogal wat uitmaakt, van welk voordeel met name verscheidene apothekers en medici zich tot nu toe bediend hebben, nadat zij het nut van het gebruiken van deze artsenij in hun praktijken onderkend hebben, waardoor zij meteen verkrijgen dat zij daarmede vele noodlijdenden zonder hun bezwaar kunnen dienen.

Ongeacht dit alles echter, zijn wij toch op middelen bedacht geweest, hoe het gebruik van deze artsenij voor diegenen die niet over een overvloedig vermogen beschikken, vergemakkelijkt kan worden, en hebben we uiteindelijk een portie van de *Essentia dulcis* geprepareerd waarvan één loth slechts zestien groschen kost, zoals hieronder ondermeer gezegd wordt. En ook al kan hij nooit zonder nut gebruikt worden, doet hij ook meermalen bij degenen die het toepassen van medicijnen niet gewend zijn, iets bijzonders, hoewel hij toch beslist niet van de kracht is als de andere waarvan een loth voor twee daalders verkocht wordt.

Het overige dat men zich nog in herinnering moet brengen, is reeds in het door ons gepubliceerde ‘Unterricht vom Leibe und natürlichen Leben des Menschen’[14], alsook in het voorwoord bij waarnemingen van de heer dr. Mollers - med. dr. en practicus te Neusal in Hongarije - van bijzondere door de *Essentia dulcis* aldaar plaatsgevonden hebbende genezingen tot genoegen aangetoond. Vandaar dat wij ons tot de kwestie zelf wenden, en

---

[13] De apotheek in Halle bij het wezeninstituut, waaraan de auteur verbonden was.

[14] De volledige titel luidde: “Kurzer und deutlicher Unterricht (...)”, et cetera.

niet méér wensen dan dit, dat dit bericht dat hier over de *Essentia dulcis* andermaal wordt gedaan, tot nut van nog vele zieken en ellendige mensen moge reiken, opdat zij gelegenheid vinden om de Schepper voor Zijn goede gave te danken, en hun gezondheid en lichaamskrachten die zij hierdoor ontvangen, enkel en alleen tot Zijn eer aanwenden.

HOOFDSTUK I.

Over de toebereiding van de *Essentia dulcis* en de diverse soorten daarvan.

§ 1.

De *Essentia dulcis*, of datgene wat in de *Essentia dulcis* eigenlijk de kracht bewijst, is een subtiel purperrood goud, dat in *Spiritu vini*[15] is opgelost, dat echter wanneer het er goed van gescheiden is geworden, allereerst in een zwartheid verschijnt. Vandaar dat de *Spiritus Vini* er eigenlijk niet bij hoort, want het is slechts het *Vehiculum*[16], ofwel het middel waardoor men deze artsenij gemakkelijk kan toedienen, terwijl anders de doses dusdanig klein zouden zijn, dat men ze niet goed zou kunnen afwegen en het meeste ervan versmeerd zou worden. Intussen kan hij ook gemakkelijk in droge vorm worden gebracht en in een zacht en los-vast purperrood en zoet poeder worden veranderd, waaraan geen smaak of scherpte te bespeuren valt. Daarbij verliest men echter wat aan gewicht, omdat het allersubtielste ook bij een tamelijk getemperd vuur opstijgt en in rook opgaat, hetgeen - wanneer het wordt opgevangen - in rode druppels verandert, waarvan er zoveel zijn, dat daarmede een soortgelijke handelwijze kan plaatsvinden.

§ 2.

Het goud wordt in het werk dusdanig fundamenteel ontsloten, dat de zich daarin bevindende krachten op het menselijk lichaam worden overgebracht, en zich gemakkelijk door alle vloeistoffen ervan uitbreiden en daarin kunnen werken, want vanwege zijn grote zachtheid in de *Spiritu vini*, ook als die niet warm is, smelt het direct en laat geen troebelheid achter.

---

15 ‘wijngeest’.

16 ‘voertuig’.

§ 3.

Daarom staat deze artsenij in een geheel andere verhouding tot de andere gewone goudtincturen, waar men vaak zijn goud in de zogenaamde *Capite mortuo*[17] ofwel *fecibus* hetzij met geheel geen, althans zeer weinig afgang terugvindt, of waar men niet feitelijk weet of de tinctuur en kleur die men verkrijgt, uit het goud of uit de *Menstruo*[18] ontstaat, of uit de toevoeging van deze en gene stoffen die bij de arbeid gebruikt en toegevoegd zijn geworden, terwijl men bij de *Essentia dulcis* kan laten zien waardoor de kleur ontstaat, omdat die zich in de vorm van een zeer krachtig poedertje van de *Spiritu vini* laat scheiden, en ook de gehele substantie van het goud zodanig wordt ontsloten en in medicijn veranderd, dat daarbij geen *Caput mortuum* ofwel *feces* te vinden is.

§ 3.[19]

Nog meer zal voor de bewering van de ware en bijzondere toebereiding daarvan tot een artsenij, die wij de *Essentia dulcis* genoemd hebben, niet nodig zijn, aangezien anders gemakkelijk diverse experimenten om dat verder te bewijzen, aangevoerd zouden kunnen worden, hetgeen wij ter vermijding van alle wijdlopigheid thans met stilzwijgen overslaan, aangezien immers toch al het resultaat de beste uitslag in de kwestie moet geven.

---

[17] Afgeleid van ‘caput mortuum’, ‘doodshoofd’, een alchemistische term voor een residu of waardeloos restant. Mogelijk duidt de auteur op het terugvinden van sporen van goud in de fecaliën.

[18] Onduidelijk. Mogelijk een verwijzing naar ‘menstruum’, wat in de filosofie van Paracelsus werd gezien als een afstervend iets, een excrement, dat de vrouw verlaat. Ik vermoed echter dat de auteur in algemene zin verwijst naar fecaliën in de zin van afvalstoffen of overblijfselen.

[19] De auteur gebruikt hier voor de tweede keer het nummer § 3.

§ 4.

Voor het overige heeft niemand bezorgdheid[20] te dragen, alsof die[21] wegens het gebruik van allerlei[22] sterke, scherpe minerale dingen, die doorgaans voor een dergelijke arbeid aangewend worden, bedenkelijk of gevaarlijk te gebruiken is. Want onze kunst om het goud toe te bereiden, is geheel te onderscheiden van de algemene wijze. En hoewel enkele onschadelijke mineralen bij de toebereiding daarvan gebruikt worden, wordt toch iedere vreemde toevoeging er dusdanig van gescheiden, dat men door alle proeven kan bewijzen, dat er niets bijtends in vervat is.

§ 5.

Aangezien nu de materie waaruit de *Essentia dulcis* gemaakt wordt, zo edel, zuiver en onschadelijk is - en ook het traktement daarvan, of de aard en wijze om dat toe te bereiden, zo met het wezen van het goud proportioneert dat het wegens een dergelijke overeenstemming gemakkelijk geopend kan worden - zo is het ook geen wonder, dat daaruit een dergelijk krachtig en qua reuk, kleur en smaak liefelijk en aangenaam medicament ontstaat, dat met genoegen ingenomen wordt en - ongeacht dat het soms vaak achtereen gebruikt wordt - niettemin geen afkeer achterlaat.

§ 6.

Hoewel nu gewoonlijk, wanneer het over de *Essentia dulcis* gaat, daaronder de gewone[23] moet worden verstaan, moet toch in herinnering worden gebracht, dat - aangezien sommigen

---

[20] Hier is de tekst beschadigd. Heb een begrip gebruikt dat in de context logisch lijkt.

[21] Lees: de *Essentia dulcis*.

[22] Hierna is wederom een woord onleesbaar in het origineel.

[23] “ordinairen”. De auteur gebruikt het begrip ‘ordinair’ meermalen in dit werk, daarmee ‘gewoon’ aanduidend. Maar ook maakt hij onderscheid tussen vier soorten *Essentia dulcis*, waaronder de *ordinaria*. Op deze plek duidt hij onmiskenbaar op laatstgenoemd preparaat.

verlangen dat de kracht van het medicament veel geconcentreerder en compacter gebracht zou moeten worden opdat zij, vooral bij vakere herhaling van het gebruik, niet zoveel van de *Spiritu vini*[24] die erin verwerkt is, tot zich hoeven te nemen - men hun ook daarin is tegemoetgekomen, in die zin, dat er in een loth slechts een quentchen[25] is gedaan. Daarentegen is, hetgeen redelijk is, de prijs naar verhouding hoger vastgesteld, en is het om onderscheid te maken met de andere, de *Essentia dulcis concentrata* genoemd. Daaraan moet niet worden voorbijgegaan, om te voorkomen dat iemand van mening is dat er tweeërlei medicamenten onder één naam voorhanden zijn. Men heeft ook reeds bij diverse belangrijke ziekten zeer duidelijk gemerkt, dat deze beter en krachtiger werkt, en soms de ziekten heeft opgeheven die door de *ordinaria* niet genezen zijn kunnen worden.

§ 7.

Het voordeel van de geconcentreerde is echter pas goed te bemerken, wanneer men bij deze desalniettemin de dosis net zo aanhoudt als bij de eenvoudige. Want op zulk een wijze werkt hij ongemeen beter dan de andere, terwijl men zich daarbij aangaande de uitwerking niet de geringste zorg hoeft te maken, ook al zou men daarvan ineens veertig druppels nemen. Wanneer men hem echter in verhouding tot de *ordinaria* zou gebruiken en dus van de geconcentreerde slechts vier druppels zou willen nemen, terwijl van de *ordinaria* zestien druppels genomen zouden moeten worden, dan zou het voordeel slechts zijn, dan men bij iedere dosis twaalf druppels minder van de daarbij inbegrepen *Spiritu Vini* zou krijgen.

---

[24] ‘wijngeest’.

[25] Een vierde deel van een loth. Ver onduidelijk wat hier precies bedoeld wordt.

§ 8.

Voor het overige echter, hoewel ze qua goedheid zeker onderscheiden zijn, zijn ze toch op zichzelf gelijk, worden ze ook op gelijke wijze geprepareerd, en hebben ze ook dezelfde kracht, zodat onder de werkingen die in het huidige 'Bericht' overdacht worden, die van de *ordinaria* moeten worden begrepen.

§ 9.

Bovendien heeft men nog een samenstelling van dit medicament die alleen in de ogen moet worden gebruikt, en die niet minder ook een geringere samenstelling heeft dan de *ordinaria*, over welke reeds hierboven melding is gedaan, die er feitelijk slechts uitwendig toe dient om pijnlijke ledematen te bestrijken, maar die ook inwendig met nut kan worden gebruikt. Men kan er echter niet een dergelijk resultaat van verwachten als bij de overige soorten. Want hoewel velen ook door slechts het gebruik van deze samenstelling, van zware ziekten bevrijd zijn, zo is het toch nodig om het onderscheid te maken dat wanneer het verlangde resultaat bij het gebruik van deze samenstelling niet mocht optreden, men alsnog ook de overige soorten kan toepassen, of op zijn minst het medicament daarvan geen schuld moet geven. Men heeft nu dus vier samenstellingen van de *Essentia dulcis*:

1) De gewone essence, per loth à 2 daalders,
2) De geconcentreerde essence, per loth à 8 daalders,
3) De verdunde essence, voornamelijk voor uitwendig gebruik, per loth à 16 groschen,
4) Die, welke slechts in de ogen moet worden gebruikt, per loth à 16 groschen.

HOOFDSTUK II.

Over eigenschappen, nut en werking van de *Essentia dulcis* in het algemeen.

§ 1.

De *Essentia dulcis* is van een zodanige subtiele kracht en werking, dat hij zonder in de maag te blijven rondhangen het lichaam snel doordringt en zijn kracht dikwijls ook in een oogwenk toont. En ongeacht dat hij tot nu toe door zeer velen gebruikt is geworden, kan toch niemand met behoud van de waarheid worden genoemd die hem volgens het voorschrift van dit 'Bericht' goed toepast en door het gebruik ervan enige schade heeft geleden. Er zijn maar weinigen, gelet op het grote aantal dergenen die zich ervan bediend hebben, voor wie hij in het geheel niets heeft geholpen, onder welken toch velen zijn die de werking door onpassend gedrag qua dieet, door vreten en zuipen, door toorn, geilheid, et cetera, zelf verhinderd hebben. Al de anderen zijn deels van hun zware ziekten volledig bevrijd en in goede toestand komen te verkeren. Deels hebben zij bij hun ziekten een grote verlichting ondervonden, en deels hebben zij er toch op zijn minst een sterke kracht in ervaren.

§ 2.

Want hij versterkt zeer en vermeerdert de krachten van het leven, verheugt het gestel en maakt het energiek. Vandaar dat vooral oude en krachteloze personen, net als degenen die zich bij vele zakelijkheden hebben afgemat, zich ermede kunnen verheugen, doordat zij er merkbaar door verkwikt worden.

§ 3.

In dat opzicht is hij een algemene ofwel universele artsenij die bij alle ziekten, zonder enige uitzondering, veilig kan worden gebruikt. Bij alle ziekten zijn versterkende middelen nuttig en nog vaker noodzakelijk, vooral die welke anderzijds niet nog

extra schade bij deze en gene ziekte aanrichten, terwijl men dat bij deze artsenij nimmer hoeft te vrezen. De *Essentia dulcis* verricht in het lichaam van de natuur[26] de werking van laatstgenoemde. Aangezien de natuur het meeste moet doen tot herstel van de gezondheid, onder de bijstand en leiding Gods, zo is gemakkelijk daaruit te oordelen wat de *Essentia dulcis* voor een belangrijk deel ter delging van een ziekte moet bijdragen wanneer het gestel[27] dusdanig opgemonterd, gesterkt en de levenskracht onderhouden en vermeerderd wordt.

§ 4.

Daardoor komt het, dat de *Essentia dulcis*, omdat die het gestel sterkt en het tot de noodzakelijke werking opwekt, bij iedere patiënt op een dusdanige wijze inwerkt als voor zijn gesteldheid en op grond van de toestand van zijn ziekte het geschiktst is. Weliswaar drijft hij bij de meesten de onreinheid van het lichaam naar buiten via de transpiratie, doch bij enkelen ook - vooral bij degenen die met tandpijnen beladen zijn - via het speeksel. Bij anderen reinigt hij het lichaam via de urine, of via de stoelgang. Sommigen krijgen daarvan aan het lichaam uitslag; bij anderen wekt hij een verkoudheid op. Bij sommigen werkt hij *per transpirationem insensibilem*[28], zodat de patiënten het niet gewaarworden, behalve dan dat zij zich beter voelen. Bij anderen echter, die fontanellen[29] hebben laten zetten[30],

---

[26] "Natur".
[27] "Natur".
[28] 'door ongevoelde transpiratie'.
[29] Letterlijk 'spingbronnen'.
[30] Een door Paracelsus ingevoerde geneesmethode. Men brengt op het lichaam een wond aan, die door een vreemd voorwerp verhinderd wordt om te sluiten. Daartoe wordt een glazen of edelstalen kogel op de wond gelegd, die vervolgens wordt toegebonden. Vervolgens gaat de wond etteren. Die wordt schoongemaakt en het proces wordt herhaald. Langs deze weg zouden verkeerde stoffen het lichaam verlaten.

pleegt hij dikwijls de onreinheid geheel merkbaar en zichtbaar op dezelfde plek uit te werpen.

§ 5.

Precies om deze reden geschiedt het ook, dat daardoor zowel een vastzittende bloedstroom - wanneer die bijvoorbeeld voor de maandelijkse reiniging nuttig is bij vrouwspersonen - als de stroom uit de gouden ader bij manspersonen, kunnen worden opgewekt, en wanneer ze overvloedig en schadelijk waren, door enigerlei aard van het gebruik van deze artsenij gestopt worden.

§ 6.

Ze is ook met een merkbare *virtute alexipharmaca*[31] begiftigd, of met een kracht om het gif te weerstaan. In welk opzicht ze naast andere medicamenten *in febribus malignis*[32], bij aanstekende, verhitte ziekten met goed nut kan worden gebruikt.

§ 7.

In het bijzonder echter bewijst ze ook bij de meeste ziekten een bijzondere kracht om de pijnen te stillen en te verzachten, en ook rust en slaap op te roepen. Vandaar dat men zich daarvan in plaats van andere slaap en rust bevorderende artsenijen, ook bij de ziekten waarbij men in dit geval behoedzaamheid moet aanwenden, niettemin veilig kan bedienen. Ze is omwille daarvan dan ook met een voortreffelijke *virtute antispasmodica*[33] begiftigd.

§ 8.

Bovendien lost ze[34] sterk de *Congestiones*[35] en *Stagnationes*[36] van het bloed op. Vandaar dat ze bij inwendige en uitwendige

[31] 'goede antigifwerking'.
[32] 'bij kwade koortsen'.
[33] 'anti-krampkarakter'.
[34] Het gaat nog steeds om 'de artsenij'.
[35] 'verstoppingen'.
[36] 'belemmeringen'.

ontstekingen zeer geschikt is, en wel zo, dat wanneer ze direct bij de aanvang - wanneer de materie nog in beweging is en het bloed dan nog niet werkelijk *extravasiret*[37] of geronnen is - gebruikt wordt; ze de congestie van het bloed en *Inflammation* oplost; en het niet laat komen tot *Stasi*[38] en *Suppuration*[39] of tot een formeel gezwel. Ingeval echter de *Inflammation* dusdanig de overhand heeft genomen, dat geen oplossing van het bloed kan plaatsvinden, dan brengt ze die toch spoedig en gemakkelijk tot *Suppuration* of rijpheid, en wendt ze ook alle zorgwekkende, schadelijke toevallen daarvan af. En ook al kunnen, zolang de materie geen opening vindt, de pijnen onmogelijk worden opgeheven, dan is toch bij sterke ontstekingen die met grote pijnen verknoopt zijn geweest, gebleken, dat zo dikwijls als de patiënten er van hebben ingenomen, zij een merkbare verzachting van de pijn en slaap bespeuren.

§ 9.

Voor het overige heeft ze ook in open wonden[40], gezwellen, fistels, en ook in om zich heen vretende wonden, een merkbaar goede kracht; vormt ze een goede basis voor hun genezing; lost ze de ontsteking ervan op en voorkomt die; reinigt ze van binnenuit; wendt de toevloed van stof en vochtigheid af; en brengt ze tot een snellere en grondiger genezing.

§ 10.

De bovenvermelde werkingen echter, vinden overigens bij sommige patiënten beter en gemakkelijker plaats dan bij andere, en wel merkbaar door het verschil van aard[41] en temperament. Waarbij dan valt op te merken, dat de patiënten die doorgaans een monter, snel en actief wezen hebben en van lichte en zachte

---

[37] ‘afgescheiden’.
[38] ‘vaste toestand’.
[39] ‘abces’.
[40] “Schäden”.
[41] “Naturen”.

gevoeligheid zijn, de werking zowel eerder ondervinden, als bij geringere doses, dan diegenen die lomper zijn qua een zwaar lichaam en een tragere en langzamere aard, ook wat de gevoeligheid betreft. Daarom hebben dergelijk patiënten, wanneer zij niet zo gezwind als de eerstgenoemden de werking bespeuren, des te meer reden om met het gebruik van het medicament en met een sterkere dosis terughoudend te zijn, omdat anders - aangezien zij moeilijker te bewegen zijn, of zoals men dat noemt, omdat zij een harde aard hebben - een sterkere gevoeligheid wordt veroorzaakt in hun aard.

HOOFDSTUK III.

Over het nut en de werkingen van de *Essentia dulcis* in het bijzonder, of bij welke ziekten de *Essentia dulcis* zijn *virtutem specificam* en eigenlijke kracht bewijst.

§ 1.

Men heeft ons vele keren ervan willen beschuldigen, als zouden wij de kracht van de *Essentia dulcis* te ver uitstrekken en proberen te beweren, dat die tegen alles zou helpen. Om dit misverstand te pareren, moet in dit hoofdstuk getoond worden welke ziekten er eigenlijk door opgeheven kunnen worden. Want hoewel hierboven in het voorgaande hoofdstuk gezegd is, dat hij in bepaald opzicht een algemene artsenij kan worden genoemd, moet toch niet worden aangenomen, dat alle ziekten zomaar enkel en alleen door *Essentia dulcis* kunnen worden genezen, hoewel het niettemin waar blijft, dat deze ook bij andere ziekten waarbij door ons niet wordt aanbevolen dat hij genezend moet worden gebruikt, niettemin de kuur zeer verlicht, hetgeen hierna met het een en ander getoond zal worden.

§ 2.

Nu zijn wel reeds in voorgaande hoofdstukken werkingen aangestipt, die hij onophoudelijk bij bepaalde ziekten uitoefent, en onder deze vooral zijn versterkende kracht. Omdat deze echter een van zijn wezenlijkste en bijzonderste eigenschappen is, hebben wij er niet omheen gekund om die hier nogmaals te gedenken, en met name te verzekeren, dat die in dit geval als een *Specificum Confortans* moet worden beschouwd. Deze eigenschap van de *Essentia dulcis* moet zeer zeker naar waarde worden geschat, aangezien er immers - zoals bekend is - aan ware *Confortantibus*, ofwel versterkingen, een groot gebrek is. De meeste doen namelijk slechts iets, omdat zij op de smaak en de reuk invloed hebben, en dus meer een aanvalligheid en verandering in de uiterlijke zintuigen opwekken (die snel

voorbijgaat), dan daadwerkelijk op de patiënten enige krachten overbrengen. Ik wil niet zeggen, dat ze soms in bepaald opzicht meer schade dan nut brengen. Deze[42] evenwel schaadt niemand en heeft invloed op het gestel ofwel de levensgeest zelf, versterkt en montert hem op tot de noodzakelijke werkingen en houdt hem zodanig op kracht, dat hij de aanvallen van de ziekte des te beter kan verduren, zodat daaraan de voorkeur moet worden gegeven boven alle andere *Confortantibus, potionibus analepticis, Julepis*[43], *Confectionibus*[44] *Alkermes*[45] en dergelijke (waarvan het juiste gebruik toch ook niet veracht wordt), hetgeen bij extreme zwakheden zichtbaar wordt bewezen.

§ 3.

Hij bewijst echter zijn sterke kracht niet alleen bij ziekten, doch ook buiten dezen, namelijk 1) na uitgestane zware ziekten, wanneer de patiënten zich zeer mat en krachteloos bevinden, 2) bij mensen die door zwaar werk, gemoedsziekten en dergelijke uitgemergeld zijn, en 3) bij oude, afgeleefde personen, zoals hierna onder meer genoemd moet worden.

---

[42] De *Essentia dulcis*.

[43] Het gaat hier om 'iulep', een siroopachtige vloeistof. Perzisch: gulāb, van gul (roos) en āb (water). Volgens Michael Maier, lijfarts van keizer Rudolf II van Oostenrijk, 1568-1622, doet de zoetigheid de werking van dit soort middelen teniet. Zie mijn vertaling van zijn werk 'Themis Aurea' (De Gouden Themis), H. 9, 1628, via www.archive.org.

[44] Het betreft een verzamelnaam. Zo was er vroeger de 'Compositionem Hamech', ofwel 'confectio Hamech', een suikerrijk, uit vele planten en vruchten samengesteld middel. In de 'Pharmacopoea' die ik in mijn voorwoord heb genoemd, trof ik zo'n vijftig verschillende soorten confectiones aan.

[45] Deze confectio stamt al uit de 8e eeuw n. Chr. Er zit ook een insect in verwerkt.

§ 4.

Een zeer bijzondere kracht toont hij ook bij zwangere personen, zowel wanneer de vrucht zich sterk bij hen beweegt, alsook wanneer zich andere toevallen bij hen voordoen. Bovendien brengt hij teweeg, dat zij veel gemakkelijker dan anders baren,

weget / als auch wenn sich andre Zufälle bey ih-
nen ereignen / bringet auch über dem zu wege/
daß sie viel leichter als sonsten gebähren / auch
hernach in ihren 6 Wochen nicht so vielen Be-
schwerungen unterworffen sind. Dergleichen

en ook daarna in hun zes weken niet aan zoveel ongemakken onderworpen zijn. Een dergelijke goede eigenschap van deze artsenij bemerkt men ook zeer zichtbaar bij barende vrouwen zelf, en bij vrouwen in het kraambed[46], zodat wij haar in dergelijke gevallen als een zeer goed *specificum* aan dergelijke personen aanbevelen, en verzekeren kunnen, dat zij een dergelijk nut en voordeel van geen enkele andere artsenij zo gemakkelijk en zeker als van deze zullen bespeuren. Hierbij kan ook aangezegd worden, wat onder H. V, § 4 hierover nog vermeld wordt.

§ 5.

Het is ook een van de voornaamste werkingen der *Essentia dulcis* die door het gebruik daarvan bij de vrucht zelf bespeurd wordt en daardoor onder goddelijke zegen teweeggebracht wordt, dat een goedgevormd, monter en gezond kind ter wereld kan worden gebracht. Zo is er het voorbeeld, dat toen enkele vrouwen kinderen ter wereld brachten die alle aan epilepsie onderworpen zijn geweest, zich dit niet heeft voorgedaan wanneer zij tijdens de zwangerschap de *Essentia dulcis* ijverig gebruikten.

---

[46] “Kindbetterinnen”.

§ 6.

Chirurgisch komt hij vanwege zijn balsemende, helende kracht zeer goed van pas, zoals hij niet alleen bij algemene wonden en beschadigingen, doch zelfs ook bij zeer kwaadaardige en om zich heen vretende en kankerachtige beschadigingen zodanige werkingen heeft betoond, als zulke personen - waarvan sommigen ze reeds twaalf tot zestien jaar bij zich hadden - van geen enkel ander medicament ooit hadden bespeurd. Vandaar dat hij vanzelfsprekend inwendig en uitwendig bij wonden, fistels, gezwellen en dergelijke met zeer goed nut te gebruiken valt, waarbij hij tegelijk de reiniging van de beschadiging en de heling daarvan bevordert van binnenuit, en ook andere toevallen afweert en voor het overige op alle manieren veilig kan worden toegepast.

§ 7.

Tot de *Virtutes specificas* ervan, ofwel de eigenlijke krachten die erin zitten, behoren ook zijn *Virtus anodyna*, ofwel een pijnstillende, alsook rust en slaap bevorderende werking, die weliswaar ook reeds in de voorgaande vermelding vervat is, echter ook voornamelijk hiertoe behoort. Hij bewijst, zonder enig nadeel en hinder, de kracht van de doelmatigheid die aan de orde is bij ziekten, gezien de zorgvuldige aard waarmede hij de genezing bevordert. Vandaar dat hij veel veiliger en troostrijker valt toe te passen dan ander *sopientia*[47], *stupefactiva*[48] en *opiata* (door het ontijdige en onvoorzichtige gebruik waarvan, menig mens geschaad[49] werd), zodat men geheel niet de verdenking hoeft te hebben van allerhande gevaarlijke toevallen die zich bij andere soortgelijke en thans benoemde artsenijen somtijds voordoen of na enige tijd daarop volgen. Ook al blijft bij bepaalde zware ziekten dit pijnstillende effect van de *Essentia dulcis* somtijds uit, men hoeft het niet anders aan te nemen, dan dat het bedenkelijk is om de pijnen op andere

[47] 'slaapmiddelen'.
[48] 'middelen die narcose veroorzaken'.
[49] "verwarloset".

wijze en met enig geweld te stillen. Het hindert ook niet dat, met name bij de contractuur, door het gebruik van deze artsenij dikwijls pijnen worden opgewekt, want 1) duren die slechts een bepaalde tijd, en 2) is het steeds een teken geweest van de op handen zijnde genezing van de patiënten, die ook plaatsvindt wanneer zij met het gebruik desalniettemin zijn voortgegaan.

§ 8.

Om deze reden, namelijk vanwege de stillende en mitigerende kracht van de *Essentia dulcis*, schijnt het voor te komen, dat die bij *Morbis spasticis*[50] van een voortreffelijke werking is, zodat men aan hem uiteraard de voorkeur kan geven boven alle *anti-spasmodicis* en hem daarom als een bijzonder *specificum* kan aanbevelen. Dit is een van zijn voornaamste en kenmerkendste werkingen, omdat die blijkt en geschiedt doordat, naarmate een ziekte *aliquid spasmodici*[51] met zich meevoert, hij daarbij des te meer en gemakkelijk zijn kracht bewijst. En naarmate de ziekte *in motibus spasticis completis aut convulsivis*[52] bestaat, des te zekerder pleegt de werking van de *Essentia dulcis* daarbij plaats te vinden.

§ 9.

Wat nu de ziekten zelf betreft, waarbij de *Essentia dulcis* voornamelijk te gebruiken valt, en die zuiver door het gebruik daarvan onder goddelijke zegen kunnen worden genezen, zijn die 1) met name *morbi spasmodici & convulsivi*, ofwel de ziekten waarbij iets krampachtigs of samentrekkends te bespeuren is. Daarnaast toont hij 2) het meest zijn kracht *in morbis oculorum*, ofwel allerlei ziekten en gebreken van de ogen. Tenslotte, 3), ook bij *morbis soporosis*, ofwel ziekten die door een krachteloosheid en zwakheid van het gestel ontstaan.

---

[50] 'krampziekten'.
[51] 'enige krampen'.
[52] 'uit volledige krampbewegingen of stuiptrekkingen'.

§10.

Tot de spasmodische en convulsieve ziekten die door de *Essentia dulcis* genezen kunnen worden, rekenen wij 1) de epilepsie, zware nood, de jammer of het ongeluk[53], 2) de contractuur of verstarring en verkrommingen van de ledematen, 3) steenpijnen, 4) luchtwegontsteking[54], 5) hartkloppingen, 6) baarmoederkramp, 7) opstijgen van de baarmoeder[55], 8) opspelen van de baarmoeder, 9) ontijdige geboorte, 10) zware geboorte, 11) vastzittende nageboorte, 12) verstopping van het bloed bij vrouwen in het kraambed[56], 13) overmatig bloedverlies bij vrouwen in het kraambed, 14) naweeën, 15) jicht en de diverse vormen daarvan, zoals lopende jicht, *chiragra*[57], *gonagra*[58], *podagra*[59], onechte zijsteken, heuppijnen, *hemicranie*[60], 16) schrikken en woelen in de slaap, 17) de zielsbeklemming[61], 18) hevig braken, vooral bij kinderen, 19) weerklanken en suizen in de oren, 20) oorpijnen, 21) tandpijnen, 22) dolheid.

---

[53] Het lijkt erop dat dit termen zijn voor epilepsie.

[54] “Steck-flusz”, ofwel ‘*catarrhus suffocativus’*. Een verzamelterm voor aandoeningen waarbij vocht ontstaat dat hoorbaar is bij het ademen. Vindt onder andere plaats bij longoedeem.

[55] Dit is een oude symbolische term, die medisch misplaatst is. Het beschrijft feitelijk het gevoel bij de vrouw dat zij stikt. Zie ook de interessante analyse van zowel de achtergrond van deze benaming als van het feitelijke verschijnsel, en de kritiek daarop, in ‘Nieuwe practyk der medicijnen, Op eenige voorvallen in de Genees-konst, So als tot Delft, den Haag, en Willemstad zyn voorgekomen’, et cetera, Martinus van Dalen, Amsterdam, 1691, pp. 135 en verder.

[56] “wöchnerinnen”.

[57] ‘handjicht’.

[58] ‘kniejicht’.

[59] ‘voetjicht’.

[60] ‘eenzijdige hoofdpijn’.

[61] “Alp”. Zie ook verderop.

§ 11.

Aangezien ook de *Motus*[62] die bij *inflammationibus*[63], zowel *internis* als *externis* (bij uitwendige en inwendige ontstekingen) voorkomen, eigenlijk *Motus spasmodici*[64] zijn, zo pleegt ook daarbij de *Essentia dulcis* zijn kracht merkbaar en goed te tonen, voor zover hij bij de volgende soortgelijke ziekten zeer goed wordt bevonden, namelijk 1) bij ontsteking der nieren, 2) bij de rose of rode loop[65], 3) bij gezwellen die zowel inwendig als buiten het lichaam ontstaan.

§ 12.

Het is ook duidelijk, dat de *Haemorrhagiae*, ofwel het bloedverlies, veel stuiptrekkingen met zich mee brengen. Vandaar dat ook daarin de werking van de *Essentia dulcis* in het bijzonder bespeurd wordt. Daarom kan men bij de volgende bloedverliezen de *Essentia dulcis* met bijzonder nut gebruiken: 1) Bij overmatig neusbloeden, 2) bij bloedspuwen of bloed ophoesten, 3) bij overmatig verlies van de gulden ader[66], 4) bij overvloedig verlies van het maandelijkse bloed bij vrouwspersonen, 5) bij bloed braken, 6) bij bloedplassen, 7) bij de rode loop. Hiertoe moeten ook de ongemakken worden gerekend die door in toom gehouden bloedverlies ontstaan, en daarom moet de *Essentia dulcis* 1) bij de verstopping en het niet genoegzame verlies van de maandelijkse reiniging, en 2) bij de verstopping en het niet genoegzame verlies van de gulden ader geschikt toegepast worden.

§ 13.

De oogziekten die door de *Essentia dulcis* genezen kunnen worden, zijn de volgende: 1) Donkerheid van de ogen of afname van het gezicht, 2) oogpijn met ontsteking daarvan, 3)

---

[62] ‘beweging’.
[63] ‘bij ontstekingen’.
[64] Feitelijk ‘Moti spasmodici’, ‘spasmodische bewegingen’.
[65] “rothe Ruhr”, namelijk ‘dysenterie’.
[66] Speenader, *vena haemorrhoïdales*.

etterblaasjes in het oog, 4) wanneer er een nevel voor de ogen zweeft, 5) vlekken in het oog, 6) wanneer zich inwendig in het oog iets afzet dat het zien beneemt, maar niet te hard en vast is geworden, 7) blindheid waarbij het oog helder blijft.

§ 13[67].

Bij de *Morbis soporosis* gaat het er met de werking iets moeilijker en langzamer aan toe, omdat het gestel daarbij verzwakt is. Niettemin pleegt de kracht van deze artsenij zich bij aanhoudend gebruik bij de volgende ziekten merkbaar te tonen, en bij deze op zijn minst meer uit te richten dan de gewone artsenijen: 1) Bij beroerten en verlammingen[68], 2) duizeligheid, 3) gebrek aan het gehoor, 4) onmacht, 5) beven.

§ 14.

Dit zijn de ziekten die door de *Essentia dulcis* genezen kunnen worden, en bij welke het zijn *virtutem specificam*[69] en eigenlijke kracht bewijst, waarbij wij ons vrijmoedig met afdoende gronden op de algemene ervaring kunnen beroepen. Wij hebben echter de voordracht van deze kwestie met ijver in bepaalde zinnen en regels opgenomen, opdat die tegelijk in plaats van een handleiding dienst kan doen, zoals waarvan met name medici zich qua methodiek bij voorvallende ziekten kunnen bedienen. Hieruit zullen zij hopelijk ook zelf kunnen ontdekken en beoordelen bij welke *casibus*[70] en *morbis tam simplicibus, quam compositis & complicatis*[71], die zich onder de mensen voordoen en in dit bericht niet feitelijk zijn uitgedrukt, men zich van de *Essentia dulcis* enige hoop omtrent een goede werking moet koesteren, met name echter, wanneer daar ook datgene bij wordt overwogen wat in het volgende hoofdstuk wordt

[67] Hier is tweemaal hetzelfde nummer aan een paragraaf toebedeeld.
[68] “Schlag- und Lahmfluessen”.
[69] ‘speciale goedheid’.
[70] ‘gevallen’.
[71] ‘zowel eenvoudige als samengestelde en ingewikkelde ziekten’.

voorgedragen en getoond, namelijk hoe en bij welke methode men hem ook naast andere artsenijen kan toepassen.

§ 15.

Opdat wij echter de kracht en werking van de *Essentia dulcis* nog accurater beslissen, en aan eenieder des te duidelijker voor ogen mogen stellen waarmede hij bij de eerder genoemde ziekten bepaaldelijk rekening moet houden, zo delen wij die in de navolgende drie[72] categorieën in: Bij sommigen helpt hij zeker en betrouwbaar, of anders (wanneer dit wellicht wegens de onzekerheid van de menselijke omstandigheden, en niet minder ook wegens veelvoudig daartussen komende hindernissen van ongemakkelijke levens- en gemoedsaard, alsook het dieet van de patiënt, te veel gezegd mocht schijnen) op zijn minst merendeels, ongeacht een dergelijke toch al zeer zware of naar de algemene ervaring tot dusverre wel geheel als ongeneeslijk beschouwde ziekten. Deze zijn:[73]

§ 16.

Dit geschiedt bij de

1) Epilepsie of zware nood, niet alleen bij kinderen en jonge mensen, doch ook bij de volwassenen en ouderen; ook wanneer zij die reeds lang gehad hebben, ongeacht of de patiënten het voorheen ervaren hebben of niet. Dat is in dit gebied zodanig notoir, en ook onder de gewone mensen bekend, dat zij daarom, wanneer iemand door de epilepsie getroffen wordt, plegen te zeggen, dat zij maar naar de Wezenapotheek moeten gaan en zich gouddruppels moeten laten geven; dan zou het hun reeds beter gaan.

2) Contractuur, verstarring en verkromming van de ledematen, waarbij men met name heeft waargenomen, dat terwijl de

---

[72] De auteur noemt echter slechts twee categorieën, namelijk de *Essentia dulcis* helpt (1) zeker en betrouwbaar, of anders (2) merendeels.

[73] De zin loopt dan enigszins vreemd in de nieuwe § over.

operatie aan zenuw- en gevoelige delen van het lichaam moet geschieden, aanvankelijk merendeels een zeer sterke en pijnlijke werking door alle verwonde ledematen bespeurd wordt, waarop de patiënten uiteindelijk een trekken en kraken in de gewrichten, en daarna een buitengewone warmte in die ledematen hebben ondervonden, en tot slot de beweging hebben teruggekregen.

3) *Partu difficili*, zware geboorte, waarbij hij de wilde weeën stilt, en daarentegen de ware en noodzakelijke oproept wanneer die uitblijven; de moeder en de vrucht daarbij sterkt; en aldus de uitdrijving van het kind getemperd bevordert. Dat vindt overigens niet plaats, wanneer de zware geboorte ontstaat doordat de vrucht hetzij te groot, hetzij slecht geplaatst is, in welk geval het gemakkelijk valt te begrijpen, dat deze daarvan niet omkeert en anders geplaatst kan worden, waarbij echter niettemin de vrucht zowel als de moeder zeer gesterkt worden, zodat zij het daaronder des te beter kunnen uithouden.

4) *Nimio lochiorum Fluxu*, overmatig bloedverlies bij vrouwen in het kraambed,

5) *Doloribus post partum*, naweeën,

6) *Obstructione Lochiorum*, verstopping van het bloed bij vrouwen in het kraambed. Opdat de bijzondere kracht die de *Essentia dulcis* hierbij bewijst, des te duidelijker wordt onderkend, zal ik de woorden aanvoeren die een bepaalde persoon van stand - die in de gedrukte merkwaardige voorbeelden genoemd is, waar dit ook reeds werd aangevoerd - over deze artsenij heeft uitgesproken, welke woorden zij zelf bij haar vijftiende kraambed, waarbij zij veel moest lijden, gebruikt heeft: “Ik heb”, meldt zij, “door deze druppels iets waargenomen wat ik van mijn levensdagen niet geloofd had, namelijk dat een artsenij tweeërlei effect kan uitoefenen: het bloeden tegengaan en ook aansporen” (want er had zich, voordat de geboorte volgde, een bedenkelijke bloedvloeiing bij haar voorgedaan, die door deze *Essentia* gestopt is geworden, en na de geboorte was het bloeden te vroegtijdig blijven staan,

hetgeen door deze artsenij wederom op gang werd gebracht). “Dit is ook daarom verwonderlijk, omdat het het bloed doet vloeien, doch de naweeën verzacht, want bij andere kraambedden heb ik dikwijls wel vier of vijf dagen met grote naweeën gelegen, en men heeft mij nimmer wat willen laten gebruiken, aangezien men het er voor hield, dat hetgeen de naweeën verzacht, ook het bloed zou tegenhouden. Hier echter heb ik het tegendeel gevoeld, want ik heb ditmaal niet vierentwintig uur naweeën gehad, en het bloeden heeft toch in zijn juiste orde plaatsgevonden”, et cetera.

7) *Haemorrhagia narium nimia*, overmatig neusbloeden, zelfs ook:

8) *Haemorrhagia narium critica nimia*, bij neusbloeden tijdens koortsen, waarbij meermalen goede raad duur is. Vanwege de koorts namelijk, worden zelden de medicamenten gebruikt die anders voor het stoppen worden genomen, en wanneer men ze direct toedient, sorteren ze bij deze soort van het overmatige neusbloeden hetzij geen effect, hetzij laten ze bij de patiënt een aanmerkelijke schade achter, terwijl de *Essentia dulcis* het bloeden stopt, het gestel daaronder sterkt, en tegelijk zeer geschikt is tegen de koorts, zodat de patiënten en niet minder ook de medici zelf, zich er zeer wel bij bevinden.

9) *Haemoptysi*, bloedspuwen,

10) *Vomitu*, ofwel hevig braken, vooral bij kinderen, alsook bij degenen bij wie het braken uit vergeefse *Conatibus*[74] en leeg kokhalzen bestaat, waar dus niet zozeer een bepaalde materie en onreinheid in de maag, als wel slechts een hevige *motus spasticus*[75] overblijft,

11) *Gutta serena incip.*, blindheid waarbij het oog helder blijft, wanneer het nog in het begin is,

12) *Palpitatione Cordis*, hartkloppingen, wanneer die niet een andere ziekte ten grondslag hebben,

---

[74] ‘pogingen’.

[75] ‘spastische beweging’.

13) *Lypothymia*, onmacht; niet alleen bij de gewone, doch ook bij de dikwijls onmachten van de koortsachtigen[76], zoals ons in het bijzonder hiervan te binnen schiet, dat toen ik bij een patiënt was, en zich bij het opkomen van de febrilische *paroxysmen*[77] onmachten met een daaropvolgende en aanhoudende grote matheid voordeden, en deze het gebruik van de *Essentia dulcis* kreeg voorgeschreven, niet alleen de onmachten de volgende maal uitbleven, doch ook de koorts zelf daarmede tegelijk was opgeheven.

§ 17.

Bij diverse ziekten is weliswaar de werking gewoonlijk niet zo snel en zichtbaar, zoals bij de hiervoor genoemde, maar niettemin heeft men steeds daarbij bestendig gemerkt, dat hij op zijn minst een betere werking dan andere bekende artsenijen bewijst. Wanneer echter, hetgeen zeer zelden geschiedt, een enkele maal in het geheel geen werking volgt, is het een kenteken dat de patiënt weinig hoop op genezing hoeft te koesteren, tenzij hem de goddelijke voorzienigheid, die ongebonden is, door andere bijzondere wegen tot gezondheid zou willen brengen. Want wanneer ordentelijker wijze nog iets werkzaams daarbij valt uit te richten, kan dat het spoedigste en gemakkelijkste door de *Essentia dulcis* geschieden. Daarentegen, hoewel men er niet meteen een regel van kan maken, pleegt daarbij toch vaak ook een zeer gevoelige en snelle hulp te volgen.

§ 18.

De ziekten waarbij deze kanttekening op zijn plaats is, zijn de volgende:

1) *Abortus*, ontijdige geboorten, zowel wanneer die te vrezen valt (omdat die wanneer men de *Essentia dulcis* tijdig genoeg aanwendt, dikwijls geheel wordt afgewend), alsook wanneer die reeds ontstaan is, in welk geval hij weliswaar zeker niet verder

---

[76] “Febricitanten”.

[77] ‘koortsachtige uitbarsting’.

kan worden afgewend, omdat zich daarbij toch vaak veel gevaarlijker toevallen dan bij de juiste geboorte voordoen, en vooral hevige bloedverliezen die zeer moeilijk gestopt kunnen worden. Vooral aangezien de toestand ook niet steeds de gewone medicamenten kan verdragen, verleent hierbij de *Essentia dulcis* zoals ook bij de overige toevallen een merkbare hulp, wanneer bij het gebruiken daarvan verder maar goed wordt gehandeld.
2) *Retentio Secundinarum*, vastzittende nageboorte,
3) *Arthritis*, jichtpijnen,
4) *Chiragra*, jicht aan handen,
5) *Gonagra*, jicht aan knieën[78],
6) *Podagra*, jicht aan voeten.
De werking van de *Essentia dulcis* is bij de vorengenoemde vier ziekten van niet gering belang, zodat zij niet onredelijk in de eerste klasse vermeld hadden kunnen worden. En ook al bereiken ze[79] een dusdanige graad dat de patiënten knopen en *tophos*[80] krijgen, of zelfs verlamd raken, kunnen zij desalniettemin onder goddelijke zegen hierdoor worden genezen. Ja, men heeft voorbeelden dat de kuur onder deze omstandigheden veel beter van start is gegaan, dan in de aanvang van de ziekte zelf, gezien ook de eerdere opmerking bij § 8. Niemand moet zich echter laten afschrikken, wanneer hij de hulp niet onmiddellijk in de aanvang bespeurt. Gesteld ook, dat hij in de tijd dat hij van de *Essentia dulcis* gebruikt, weinig werking heeft bemerkt, en dus de pijn of het *paroxysme* voor ditmaal zonder bijzondere verandering voorbij zou zijn gegaan, dan zal

---

[78] “Kinen”, een zetfout.
[79] “sie (...) erreichet”. Hier wordt dus letterlijk met enkelvoud teruggegrepen op “de werking van de *Essentia dulcis*”, maar dat kan niet bedoeld zijn. In dit werk wordt veel vaker slordig enkelvoud gebruikt terwijl duidelijk meervoud is bedoeld. Het zal hier moeten terugslaan op de knopen die door de ziekten zelf worden veroorzaakt, en niet door de *Essentia dulcis*.
[80] ‘stenen’.

hij zich toch na verloop van tijd veel beter en lichter bevinden dan anders, en wanneer de ziekte op de gewone wijze bij hem weer opsteekt, bespeuren, dat die veel zwakker is dan de vorige maal. Wanneer nu het gebruik van de *Essentia dulcis* dan wederom ter hand wordt genomen, wordt de ziekte daardoor uiteindelijk volledig opgeheven.

7) *Morbi pavidi*, woelen en schrikken, zowel bij kinderen als volwassenen,

8) *Hebetudo visus*, afname van het gezicht, donkerheid van de ogen,

9) *Nubecula*, alsof er een nevel voor de ogen zweeft,

10) *Naevi oculorum & maculae*, vlekken in het oog,

11) *Suffusio oculorum incipiens*, wanneer zich inwendig in het oog iets heeft afgezet dat het zien verhindert, wanneer dit maar niet al te hard en stevig is geworden,

12) *Calculus*, steenpijn, zowel van nier- als blaassteen,

13) *Suffocatio uterina*[81], opstijgen van de baarmoeder,

14) *Furor uterinus*, opspelen van de baarmoeder,

15) *Fluxus mensium nimius*, overmatig verlies van het maandelijkse bloed,

16) *Haemorrhoides nimiae*, overmatig stromen van de gulden ader,

17) *Dysenteria*, rode loop,

18) *Vomitus cruentus*, bloed braken,

19) *Mictus cruentus*, bloed urineren.

Hierbij is ook de bijzondere en normaal gesproken niet gewone werking van de *Essentia dulcis* blijkbaar, zoals reeds hierboven bij de ziekten van de vrouwen in het kraambed werd aangestipt. Want omdat van de hiervoor genoemde bloedverliezen enkele op zichzelf niet schadelijk zijn, noch als ziekten moeten worden gekenmerkt wanneer ze voor het overige terecht zijn, maar enkele geheel als bedenkelijk en gevaarlijk moeten worden ingeschat, zo zullen de schadelijke, zoals bloed braken en bloed

---

[81] Letterlijk: ‘Het stikken van de baarmoeder’. Zie de eerdere voetnoot betreffende deze term.

urineren, en de rode loop, door het gebruiken van de *Essentia* gestild worden, doch de overige bloedverliezen niet eerder dan wanneer ze overmatig en enorm zijn. Wanneer ze zich daarentegen te vroegtijdig verstoppen en allerlei ongemakken aantrekken, worden ze door het gebruiken van deze *Essentia* wederom op gang gebracht, zoals bij de verstopping van de gulden ader en de maandelijkse reiniging blijkt, waarvan ons nog maar een paar dagen geleden een zekere voorname medicus vanuit zijn eigen ervaring bericht heeft, dat - toen hij een vrouw die in het derde jaar met verstopping van het maandelijkse bloed kampte en in plaats daarvan iedere maand met een *haemoptysi* of bloedspuwen werd belast, ten tijde dat zij ook door het bloedspuwen neergelegen was, iedere twee uur de *Essentia dulcis* had laten gebruiken - het bloedspuwen gestild was en daarentegen de maandelijkse bloeding door zijn ordentelijke weg wederom was aangevangen.
20) *Catarrhus suffocativus*, luchtwegontsteking,
21) *Tinnitus aurium & susurrus*, weerklanken en suizen in de oren,
22) *Apostema*, gezwellen, zowel in als buiten het lichaam, waarbij echter goed moet worden overwogen wat in het voorgaande hoofdstuk bij § 8 over de ontstekingen in herinnering is gebracht,
23) *Incubus*, de zielsbeklemming[82],
24) *Paralysis*, beroerten en verlammingen, ongeacht aan welk lichaamsdeel, bijvoorbeeld aan de tong, of aan de arm, et cetera, en zelfs ook bij de *Apoplexia*[83], waar het ganse lichaam verlamd raakt.
25) *Tremor*, het beven van de ledematen,
26) *Vertigo*, duizeligheid, die geen andere ziekte als oorzaak heeft,

[82] "Alp". Het kan zijn dat hiermee een vorm van psychose wordt aangeduid.
[83] Is in feite ook de beroerte.

27) *Mania*, dolheid, waarbij de mensen om zich heen slaan en allerlei hevige lichaamsbewegingen gebruiken.

§ 19. III[84].

Bij diverse ziekten bewerkstelligt de *Essentia dulcis* zoal niet meer, dan toch een even goed resultaat als andere goede en bekende artsenijen plegen te doen.

Daaronder vallen de volgende:
1) *Arthritis vaga*, de lopende jicht,
2) *Malum ischiadicum*, heuppijnen,
3) *Nephritis*, nierontsteking,
4) *Ophthalmia*, oogpijn met ontsteking, waarbij vaak een heldere[85] vochtigheid uit de ogen vloeit,
5) *Hypopium*, etterblaasjes in het oog,
6) *Pleuritis spuria*, onechte zijsteken,
7) *Hemicrania*, pijn aan de halve zijde van het hoofd,
8) *Passio hysterica*, baarmoederkramp,
9) *Obstructio & imminutio mensius*, verstopping en niet genoegzaam verlies van het maandelijkse bloed bij vrouws-personen,
10) *Obstructio & imminutio haemorrhoidum*, verstopping en niet genoegzaam verlies van de gulden ader,
11) *Erysipelas*, wondroos,
12) *Odontalgia*, tandpijn,
13) *Otalgia*, oorpijn.

§ 20.

Wanneer de hartkloppingen, de *Hemicranie*[86], baarmoeder-kramp, verstopping van de maandelijkse reiniging, verstopping van de gulden ader en duizeligheid, afstammen van *crudita-tibus*[87], lichaamsverstoppingen, winderigheid en dergelijke,

---

[84] Deze toevoeging is onduidelijk.
[85] “scharffe”. Heeft meer betekenissen, onder andere ‘onwelriekend’.
[86] ‘eenzijdige hoofdpijn’.
[87] ‘indigestie’.

behoren ze in het volgende hoofdstuk en onder de ziekten waarbij nog iets anders moet worden gebruikt, net zoals de dysenterie, in zoverre daarmede een koorts verknoopt is, daartoe gerekend te worden. Bij zware geboorten, bij vastzittende nageboorte, bij verstopping, en niet minder ook bij overmatig verlies van het bloed bij vrouwen in het kraambed, kunnen ook de polychrestpillen met zeer goed en wonderlijk nut gebruikt worden, die iets goedkoper zijn, en waarvan een loth in de Wezenapotheek alhier voor zestien groschen te verkrijgen is. Het juiste gebruik ervan kan in het 'Unterricht vom Leibe und natürlichem Leben des Menschen' uitvoerig worden nagelopen. Wanneer het gebruik van deze pillen met het gebruik van de *Essentia dulcis* verenigd wordt, is de werking des te beter.

§ 21.

Het is ook vaker gebeurd, dat wij ondertussen ook bij andere ziekten die hier niet gespecificeerd zijn, geconsulteerd zijn geworden met de vraag of daarbij door de *Essentia dulcis* iets bereikt zou kunnen worden. Daarbij is het echter dikwijls een dusdanig wonderlijke en ontzettende toestand geweest, dat het aan menselijke ogen onmogelijk heeft toegeschenen om slechts enige verandering, laat staan genezing te vermoeden, zodat wij het niet konden nalaten om hun enige hoop op gezondheid te bieden. Desalniettemin is veelvuldig gebleken, dat wanneer zij niettemin de *Essentia dulcis* daarbij juist hebben gebruikt, zij tegen ieder menselijke hopen en denken in, gezond zijn geworden.

Omdat men hiervan toch zoveel voorbeelden voor zich heeft, zullen wij er niet verkeerd aan doen wanneer wij bij dergelijke ziekten - die dikwijls geen naam hebben gekregen, en waarvan de patiënten plegen te zeggen dat niemand raad wist met hun ziekte, en bij wie bovendien geen andere hoop op genezing overgebleven is - op zijn minst wel zoveel aanbevelen, dat - omdat zij hiervan immers geen schade kunnen lijden - zij

hiermede een poging doen. Het zou kunnen zijn dat ze inbegrepen zijn bij de artsenijen die God de Heer, meer dan gehoopt, beliefde te zegenen, gezien het feit dat ze reeds zovelen voor zich hebben, die dat evenzeer is overkomen.[88] Zij zullen zich er echter toch mee moeten vergenoegen, dat wanneer de werking mocht uitblijven, zij noch reden hebben om het medicament, noch iemand anders daarom enige schuld toe te meten.

---

[88] Onduidelijk.

HOOFDSTUK IV.

Over de ziekten waarbij de kuur door het gebruik van de *Essentia dulcis* verlicht wordt.

§ 1.

Behalve de in het voorgaande hoofdstuk gespecificeerde ziekten, zijn er nog diverse andere voorhanden, waarvan wij weliswaar niet simpelweg niet durven te zeggen dat zij door de *Essentia dulcis* genezen worden. Toch blijkt deels, dat ze met een veel groter gemak kunnen worden opgeheven, wanneer men de *Essentia dulcis* naast andere geschikte artsenijen ijverig daarbij gebruikt; deels, dat ze niet verdreven hadden kunnen worden wanneer men niet het gebruik van de *Essentia dulcis* te hulp had genomen.

§ 2.

Verder blijkt, dat dergelijke ziekten zo in elkaar zitten, dat ze hetzij 1) een bepaalde *corruptionem Lymphae* en *seri*[89] als grondslag hebben, of 2) dat ze in *intestinis*[90] hun zetel hebben, en dat ze dus een bepaalde voorbereiding, correctie en verdrijving van zulke gecorrumpeerde materie en het openen van het lichaam door *medicamenta laxantia* vereisen.

§ 3.

Tot de eerste soort rekenen wij:
1) *Scabiem inveteratam*, oude ingewortelde schurft,
2) *Crustam lacteam*, slechte roos[91],

[89] Nu dit qua verbuiging een accusativus is, moet die horen hetzij bij het grondwoord *serus*, hetzij bij *serum*. In beide gevallen is de declinatie verkeerd *Serus* valt ook af omdat het een bijvoeglijk naamwoord is en niet een meervoudig zelfstandig naamwoord. *Serum* (wei) is weliswaar een zelfstandig naamwoord, maar ook dan verkeerd gedeclineerd, waarbij nog de vraag resteert of ‘wei’ bedoeld is.
[90] ‘ingewanden’.
[91] Op een kinderhoofdje.

3) *Fluorem album*, de witte vloed bij vrouwspersonen,
4) *Gonorrhoeam virulentam*, de druiper, of onreine zaadvloed,
5) *Luem veneream*, geslachtsziekten[92], wanneer die niet al te zeer de overhand hebben genomen,
6) *scorbutum*, scheurbuik,
7) *Asthma*, kuchen,
8) Gezwellen,
9) Allerlei soorten koortsen, waarbij hij[93] het gestel sterkt, de koorts in goede orde houdt, de *Excretiones* bevordert, en verhindert dat de toevallen daarbij de overhand kunnen nemen[94],
10) Met name ook *febres inflammatorias*, zoals: *Peripneumoniam*, ontsteking van de longblaasjes[95]; *Vomicam pulmonum*, longontsteking; *Pleuritidem*, steken in de zij.

§ 4.

Tot de andere soort behoren de volgende ziekten:
1) Koliek,
2) Diarree,
3) De rode en witte loop,
4) *Palpitatio cordis symptomatica*, hartkloppingen, die door hevige lichaamsverstopping, of veel gal en scherpte in de maag, of door wormen of door winderigheid ontstaan,
5) *Vertigo symptomatica*, duizeligheid, die door bovenvermelde oorzaken ontstaat.

§ 5.

Nu zijn er weliswaar onder bovenvermelde ziekten verscheidene, die ook door het uitsluitende gebruik van de *Essentia dulcis* opgeheven zijn geworden, en daarbij nog door geen

---

[92] “Frantzosen”, de ‘Franse ziekte’.
[93] Hier zal weer de *Essentia dulcis* bedoeld zijn.
[94] “und verhindert / dasz die Zufälle dabey nicht überhand nehmen können.” Het Duits gebruikt hier een dubbele negatie, hetgeen in oud-Duits steeds enkelvoudig bedoeld is.
[95] “Häutleins an der Lungen”.

enkele artsenij genezen zijn kunnen worden. Zo heeft men voorbeelden, dat soms koortsen, zelfs bij oude, afgeleefde personen, enkel door het gebruik van de *Essentia dulcis* opgeheven zijn geworden, en dan niet alleen vurige[96] koortsen, waarvan men had kunnen denken dat ze bij een goed dieet van de patiënt vanzelf weer zouden ophouden, maar ook langdurige koortsen, bijvoorbeeld een achtdaagse koorts, die acht jaar heeft aangehouden en iedere zondag ontstond, waarbij behalve *pilulis contra obstructiones*[97] voor het milde openen van het lichaam, niets anders is ingezet dan deze essence, waardoor een dergelijke achtdaagse koorts onder Gods zegen volledig werd opgeheven, ongeacht dat die voordien voor geen enkel medicament wilde wijken. Men speelt dus des te meer op zeker, wanneer men bij dergelijke ziekten iets geschikts daarbij gebruikt.

[96] “hitzige”. Mogelijk is bedoeld: ‘vliegende’.
[97] ‘pillen tegen verstoppingen’.

HOOFDSTUK V.

Over de ziekten tegen welke men zich door de *Essentia dulcis* kan behoeden.

§ 1.

Hierboven is reeds in het tweede hoofdstuk over de eigenschappen van de *Essentia dulcis* aangevoerd, dat die het gestel[98] van de mens sterkt, en de voor de noodzakelijke ter reiniging van het lichaam en bloed passende werkingen oproept en ze in goede orde houdt. Daaruit valt gemakkelijk af te leiden, dat hij een zeer goed voorbehoedmiddel tegen vele zware ziekten is. De ziekten nemen namelijk merendeels hun aanvang, wanneer de bovenvermelde werkingen der natuur[99] verhinderd worden, die door de Schepper tot behoud van het lichaam in zijn levensduur en tot het verdrijven van alle onreinheden en schadelijke stoffen die zich hetzij in het lichaam ontspinnen, dan wel van buitenaf naar binnen worden gebracht, verordineerd zijn.

§ 2.

Vandaar dat men zich ervan kan bedienen ter afwending van allerhande zorgwekkende toevallen. Voornamelijk echter kunnen zwakke en ziekelijke personen het gebruiken. Hij dient ook reizigers bij slechte en ongezonde lucht, bij aanstekende ziekten, of bij andere omstandigheden waarbij men anderszins schade aan de gezondheid te vrezen heeft.

§ 3.

Oude, afgeleefde mensen vinden in het ijverige gebruik ervan onder goddelijke zegen een bijzondere kracht en sterking, dankzij welke zij van vele van dergelijke bezwaren waaraan zulke personen doorgaans onderworpen plegen te zijn, gevrijwaard zijn, zodat zij hun overige tijd van leven met veel grotere rust kunnen besluiten.

---

98 “Natur”.
99 “Natur”.

§ 4.

Bij zwangere vrouwspersonen, en ook bij vrouwen in het kraambed, bewerkstelligt hij een zeer gevoelige en merkbare inwerking, om haar voor allerlei toevallen en ongemakken voor te behoeden, hetgeen men vooral kan ontdekken wanneer dergelijke personen tijdens de zwangerschap aan vele gevaarlijke toevallen onderworpen zijn geweest of geaborteerd zijn, of

sie für allerley Zufällen und Beschwerun-
gen zu præserviren / welches man insonderheit
daraus abnehmen kan / daß wenn solche Per-
sonen unter wehrendem Schwanger-gehen vie-
len gefährlichen Zufällen unterworffen gewesen /

zware geboorten moeten uitstaan, en in de zes weken vele naweeën en andere dikwijls zeer gevaarlijke lichaamsongemakken moeten ervaren, en zij dergelijke niet zullen lijden wanneer zij zich vooraf met de *Essentia dulcis* daartegen voorbehoed hebben.

§ 5.

Voor het overige behoedt hij de mens tegen de ziekten waarover wij hierboven verteld hebben, die door dit middel genezen kunnen worden. Want het valt gemakkelijk uit te maken, dat het medicament dat een ziekte kan opheffen wanneer die haar hoogste graad heeft bereikt, des te gemakkelijker de zich in het lichaam bij een dergelijke ziekte roerende beginselen kan dempen.

HOOFDSTUK VI.

Over de aard en wijze hoe de *Essentia dulcis* gebruikt moet worden.

§ 1.

De *Essentia dulcis* kan bij alle temperamenten zonder rekening te houden met de leeftijd, dus bij jongeren en ouderen (zelfs ook bij pasgeborenen[100]), van het mannelijke en vrouwelijke geslacht, in alle tijden van het jaar, 's winters en 's zomers, zelfs in de hondsdagen - in welke tijd men zich dan van andere artsenijen pleegt te onthouden - veilig gebruikt worden.

§ 2.

Hij wordt gewoonlijk in wijn ingenomen. Men kan hem echter ook, wanneer men soms bij de wijn enig bedenken heeft, in bier of bouillon, of gedestilleerd water, en ook wel in melk gebruiken. De dosis is bij volwassenen tien à twaalf tot vijftien druppels bij gewone ziekten. Bij zware en diep ingewortelde echter, kan men er wel twintig van nemen. Kinderen geeft men, wanneer het pasgeborenen zijn, twee druppels. Zij echter die wat sterker zijn, drie à zes tot acht druppels ineens. Hij kan om de vier, drie of twee uren, en wanneer het nodig is, alle uren en ook wel ieder halfuur veilig gebruikt worden. Hoe vaker men ervan inneemt, hoe beter hij werkt. Het medicament is van een dusdanige kwaliteit, dat men er niet gemakkelijk te veel van kan nemen. Het is zelfs zo, dat het ganse voordeel van het juiste gebruik eruit bestaat, dat het redelijk vaak[101] kan worden ingenomen, opdat de ene dosis de andere des te beter de hand kan bieden. Waarbij wel dit onderscheid moet worden aangehouden, dat hoe vaker het gebruikt wordt, des te geringer de doses mogen zijn, uitgezonderd in de toevallen waar men het grootste gevaar voor ogen ziet. Daar kunnen ook enkele malen

[100] "Wochen-Kindern".
[101] "fein offt".

sterkere doses van twintig druppels worden behouden, ongeacht of men ze aan de patiënt ieder halfuur aanreikt.

§ 3.

Wanneer zich bij diverse ziekten onder voortgezet gebruik van deze artsenij pijnen voordoen, zoals soms bij de contractuur geschiedt, moeten de patiënten desalniettemin volhouden en zich er niet tegen keren. Zou echter de werking te sterk zijn en de pijn te gevoelig, dan kunnen zij het gebruik een tijdlang uitstellen, maar het ook daarna wederom ter hand nemen.

§ 4.

Hoe dan ook moet wel worden opgemerkt, dat wanneer de patiënten met hardlijvigheid of verstopping van het lichaam behept zijn, en het lichaam zich door het gebruik van de *Essentia* niet vanzelf opent, er iets laxerends, zoals onze pillen *contra obstructiones*, of polychrestpillen[102], of iets anders wat geschikt is, zoals rabarber, mosterdbladeren[103] en dergelijke, gebruikt moet worden. Zonder dat alles is het goed gedaan, wanneer men voor het gebruik van de artsenij een- of tweemaal ter reiniging van het lichaam de polychrestpillen inneemt, behalve bij het bloedspuwen en bloedplassen, omdat hierbij de *pilulae contra obstructiones* beter dienen. En wanneer de patiënten aan aderlaten of kop zetten[104] gewend zijn, moet dat herhaald worden, wanneer men wil dat de artsenij werkt. Niet minder moet ook het aderlaten worden herhaald, wanneer de

[102] ‘Polychreston’ en ‘Panchreston’ vormden vroeger een verzamelterm voor gerenommeerde geneesmiddelen. Tegenwoordig onderscheidt men een twaalftal homeopathische middelen die hiertoe worden gerekend, waaronder zwavel, fosfor, arsenicum.

[103] “Senns-Blätter”. Etymologisch verwant aan ‘Senf’, zodat ‘mosterdbladeren’ in aanmerking komen. Mosterd werd in de oudheid reeds als geneesmiddel gebruikt en heeft een laxerende werking.

[104] “schröpfen”. Ook wel ‘schrepffen’ genoemd. Een glas wordt onder vacuüm op de huid gezet.

patiënten hiervoor ander bloedverlies hebben gehad, zoals neusbloedingen, bloedingen van de gulden ader en dergelijke, die thans zijn opgehouden.

§ 5.

Bij de ziekten waarbij doorgaans uitwendige middelen plaatsvinden, kan ze ook uitwendig met groot nut gebruikt worden, en wel bij pijnen en scheuren in de ledematen, bij jicht, contractuur, en dergelijke, waarbij ze een grote werking heeft om de pijnen en de daarbij betrokken materie af te breken, en zelfs ook - bij aanhoudende voortzetting van het gebruik - de ontstane knopen op te lossen, aangezien men de pijnlijke plek er vaker mee kan bestrijken, waarvan hierna nog meer aanwijzingen zullen plaatsvinden. Bij wonden, gezwellen, fistels en kwade om zich heen vretende wonden wordt ze, waar doorgaans wondbalsems gebruikt plegen te worden, bij de wonden toegepast, wanneer die vooraf van alle onreinheid die de heling verhindert, goed gezuiverd zijn geworden.

§ 6.

Om het juiste gebruik van de *Essentia dulcis* des te feitelijker voor te stellen, moeten wij op drie aspecten letten. 1) Hoe die bij de in het derde hoofdstuk aangeduide ziekten gebruikt moet worden, wanneer deze daardoor genezen moeten worden. 2) Hoe men moet handelen bij de ziekten die in het vierde hoofdstuk benoemd zijn, wanneer hun genezing erdoor bevorderd en verlicht moet worden. 3) Hoe men zich erdoor tegen bepaalde ziekten kan voorbehoeden.

§ 7.

Wat het eerste betreft, namelijk hoe men de *Essentia dulcis* tegen de in het derde hoofdstuk benoemde ziekten moet gebruiken, moet daarbij worden overwogen, dat enkele daarvan van acuut gevaar, en andere zeer pijnlijk zijn, zodat ze een acute kuur vereisen. Daaronder vallen:

1) Steenpijnen, *calculus*,
2) Luchtwegontsteking, *Catarrhus suffocativus*,
3) Opstijgen van de baarmoeder, *Suffocatio uterina*,
4) Opspelen van de baarmoeder, *Furor uterinus*,
5) Ontijdige geboorte, *Abortus*,
6) Zware geboorte, *partus difficilis*,
7) Naweeën, *dolores post partum*,
8) Vastzittende nageboorte, *Retentio secundinarum*,
9) Verstopping van het bloed bij vrouwen in het kraambed, *obstructio Lochiorum*,
10) Overmatig bloedverlies bij vrouwen in het kraambed, *nimius Lochiorum fluxus*,
11) Jichtpijnen, *Arthridis*, namelijk:
Arthridis vaga, lopende jicht,
Chiragra, jicht aan handen,
Gonagra, jicht aan knieën,
Podagra, jicht aan voeten,
Pleuritis spuria, onechte zijsteken,
Malum ischiadicum, heuppijnen,
Hemicrania, pijnen aan de ene zijde van het hoofd.
12) Tandpijnen, *Odontalgia*,
13) Oorpijnen, *Otalgia*,
14) Ontsteking der nieren, *Nephritis*,
15) Gezwellen, *Apostema*,
16) Overmatig neusbloeden, *Haemorrhagia narium nimia*,
17) Hevig braken, vooral bij kinderen, *Hyperemesis S. Vomicus nimius*,
18) Dolheid, *Mania*,
19) Bloed braken, *Vomitus cruentus*,
20 Rode loop, *Dysenteria*.

Tegen deze ziekten kan men de patiënt ieder halfuur tien of twaalf druppels in wijn of bier, of gedestilleerd water ingeven, en daarmede net zolang doorgaan tot de grootste aanval van de ziekte voorbij is, en de pijnen een weinig beginnen te minderen,

of totdat men enige verandering ter verbetering bespeurt. Het is genoeg wanneer dagelijks vier- of vijfmaal van de *Essentia* wordt gebruikt en er tot aan de volledige gezondheid mee wordt doorgegaan.

§ 8.

Naast het inwendige gebruik dient ook bij de lopende jicht, bij *chiragra*, *gonagra*, *Podagra*, *Malo ischiadico*, tandpijnen en oorpijnen deze *Essentia dulcis* - die voor uitwendig gebruik is samengesteld - uitwendig te worden toegepast, en de plekken waar de pijnen bespeurd worden, daarmede bestreken te worden, hetgeen overdag viermaal, namelijk ’s morgens vroeg om zes en om tien uur, en ’s middags om vier uur, en ’s avonds om negen uur kan geschieden. Bij tandpijnen kan iets op katoen worden gedruppeld en op de pijnlijke tand worden gelegd, wat na enige tijd herhaald kan worden en waarmede voortgegaan kan worden. Bij oorpijnen kunnen twee of drie druppels per keer, in het pijnlijke oor worden gelaten, hetgeen - wanneer dat nodig wordt geacht - na twee uur herhaald kan worden.

§ 9.

De overige in het vermelde derde hoofdstuk benoemde ziekten, zijn gewoonlijk van iets trager gevaar, en geven niet zulke gevoelige pijnen, zodat het niet nodig is om zich bij de kuur zo te haasten. Dezen plegen evenwel bepaalde *paroxysmen*[105] en tijden aan te houden waarin ze zich voordoen. Enkele evenwel houden geen bepaald *paroxysme* aan, doch wanneer ze eenmaal begonnen zijn, houden ze bestendig aan. De ziekten die zich na bepaalde tijden en *paroxysmen* voordoen, zijn de volgende:

1) *Epilepsia*, de zware nood, de jammer of het ongeluk,
2) *Palpitatio cordis*, hartkloppingen,
3) *Passio hysterica*, baarmoederkramp,
4) *Haemoptysis*, bloedspuwen of bloed ophoesten,
5) *Fluxus Hoemorrhoidalis nimius*, overmatig stromen van de gulden ader,

---

105 ‘maxima’.

6) *Fluxus mensium nimius*, overmatig verlies van het maandelijkse bloed bij vrouwspersonen,
7) *Obstructio Mensium*, verstopping van de maandelijkse reiniging,
8) *Obstructio haemorrhoidum*, verstopping van de gulden ader.

§ 10.

Bij deze ziekten gaat men net zo te werk als bij de voorafgaande. Daarbij moet men alleen dit onderscheid in acht nemen, dat men het gebruik van de artsenij met name rond de tijd van de *paroxysmen*, en wanneer de ziekte het meest opspeelt, vaak herhaalt. Bij de ziekten waarbij men de feitelijke tijd vooraf weet, kan met het gebruiken van de *Essentia dulcis* drie of vier uur voordien worden aangevangen, en daarmede elk halfuur met de bovenvermelde dosis van tien of twaalf druppels, zolang als het *paroxysme* duurt, worden voortgegaan, totdat ze voorbij zijn. Wanneer men echter met zulk vaker gebruik ook nog drie of vier uur daarna, wanneer het *paroxysme* voorbij is, doorgaat, is dat des te beter, vooral bij de toevallen waarbij men tijdens het *paroxysme* bij de patiënt niets kan inbrengen, zoals vaker bij de epilepsie geschiedt. Wanneer men de tijd waarin een dergelijke afwisseling geschiedt, niet zeker vooraf weet, dan doet men het tegen de tijd wanneer men het *paroxysme* ongeveer vermoedt, of waarin het zich doorgaans pleegt te uiten.

§ 11.

Bij overmatig verlies van het bloed uit de gulden ader, en overvloedige maandelijkse reiniging, kan men hem gedurende de tijd van het verlies, wanneer dat zeer hevig is, ieder uur of iedere twee uur innemen. Wanneer men vooraf weet wanneer dit zal optreden, zoals dat bij de maandelijkse reiniging gewoonlijk geschiedt, kan men de dag daarvoor met het gebruiken aanvangen en daarmede voortgaan totdat het vloeien dit keer gestild wordt. Men kan bij een dergelijke methode ook nog een dag nadat het verlies reeds gestopt is, doorgaan. Zo

gaat men ook te werk bij de verstopping van het verlies van de gulden ader, en bij de verstopping van de maandelijkse reiniging.

§ 12.

Wanneer de tijd waarop zich deze bloedverliezen en de overige in de voorgaande § 9 benoemde ziekten zich hebben voorgedaan - of zich ordentelijkerwijze hadden moeten voordoen -, voorbij is gegaan, stoppe men het vakere gebruik van de *Essentia dulcis* wederom, en heeft men tussen de tijd van het ene *paroxysme* tot het andere, van de *Essentia dulcis* telkens tien of twaalf druppels der dag nodig, slechts drie- of viermaal, en wel ’s morgens vroeg om zes uur, ’s voormiddags om tien uur, ’s namiddags om vier uur, en ’s avonds bij het slapengaan. Wanneer echter de *paroxysmen* niet meer zo sterk zijn en zwakker beginnen te worden, kan men ook wel enkele dagen daartussen laten uitvallen en niets gebruiken. Wanneer nu de tijd waarin de bovenvermelde ziekten zich gewoonlijk plegen te uiten, wederom naderbij komt, wordt daarbij wederom op grond van de in de voorgaande § 10 aangewezen methode, al naar gelang van de omstandigheden, voortgegaan.

§ 13.

Bij de navolgende ziekten die zich zonder onderscheid van de tijd en zonder bijzondere afwisseling voordoen, zoals bij:

1) Wondroos (*Erysipelas*),

2) Gezwellen (*Apostema*),

3) Oogziekten, waaronder *Hebetudo visus*, donkerheid van de ogen of afname van het gezicht; *Ophtalmia*, oogpijn met ontsteking; *Hypopium*, etterblaasjes in het oog, *Nubecula*, alsof er een nevel voor de ogen zweeft; *Naevi oculorum & Macula*, vlekken in het oog; *Gutta serena*, blindheid waarbij het oog helder blijft; *Suffusio oculorum*, wanneer zich inwendig in het oog iets heeft afgezet dat het zien verhindert, wanneer dit maar niet al te hard en stevig is geworden,

4) Beroerten en verlammingen (*Paralysis*),

5) Duizeligheid (*Vertigo idiopatica*),
6) Afname van het gehoor (*Hebetudo Auditus*),
7) Contractuur, verstarring en verkromming van de ledematen,
8) Woelen en schrikken bij kinderen en volwassenen (*Morbi pavidi*),
9) De zielsbeklemming (*Incubus*),
10) Weerklanken en suizen in de oren (*Tinnitus aurium & susurrus*),
11) Bloed urineren (*Mictus cruentus*),
heeft men de *Essentia dulcis* dagelijks vier- of vijfmaal nodig, of ook wel, vooral bij beroerten en verlammingen en duizeligheid, zesmaal, en wel vroeg om zes[106], om acht en om tien uur; ’s namiddags echter om drie en vijf uur; en ’s avonds rond slaaptijd, en houdt men deze methode een tijdlang onveranderd, tot aan de volledige genezing van de patiënt.

§ 14.

Bij deze ziekten wordt de *Essentia dulcis* ook uitwendig zeer nuttig gebruikt. Wanneer de wondroos[107] en de gezwellen zeer groot zijn en de nooddruft het dus vereist, kunnen ze daarmede vaker worden bestreken. Bij oogziekten neemt men van de *Essentia dulci concentrata* een paar druppels, vermengt ze met rozenwater, en brengt ze daarna in het oog aan, hetgeen men dagelijks viermaal kan herhalen. Of men neemt de *Essentiam dulcem ad oculos*, waarvan in het eerste hoofdstuk melding is gedaan, en gaat daarmede om zoals gezegd is geworden. Hij moet echter telkens, zo vaak als men ervan gebruikt, goed worden omgeschud. Bij gebreken van het gehoor en bij weerklanken en suizen van de oren, kan men van de *Essentia dulci ordinaria*, of nog beter van de *concentrata*, twee, drie of vier druppels per keer in het oor laten vallen en dat eveneens viermaal per dag herhalen. Sommigen hebben het bij doofheid

[106] Het origineel is hier onleesbaar, maar waarschijnlijk stond er “6”, aangezien ook de andere tijden telkens twee uur uit elkaar liggen.
[107] Hier “Rothlauff” genoemd.

iedere twee uur uitwendig toegepast en een goed resultaat bespeurd. Wanneer het wellicht bij sommige gevoelige personen te pijnlijk mocht zijn wanneer de artsenij in die vorm in de oren wordt gedruppeld, kan men er ook iets van op katoen gieten en des te vaker toepassen. Daarbij moet men de oren wel grondig reinigen. Bij beroerten en verlammingen kan men eveneens de verlamde ledematen daarmede zalven, en bij een contractuur de gewrichten daarmede vaker bestrijken.

HOOFDSTUK VII.

Over het juiste gebruik van de *Essentia dulcis* bij de ziekten waar men die naast andere artsenijen en ter verlichting en versnelling der kuur en ook preventief wil gebruiken.

§ 1.

Wanneer men de *Essentia dulcis* bij de in het vierde hoofdstuk gespecificeerde ziekten wil gebruiken, moeten er ook andere medicamenten bij worden genomen. Die moeten echter zo zijn samengesteld, dat men zich ervan kan verzekeren dat ze passen bij de ziekte en niet anderszins schade veroorzaken. Want het is niet zo, dat naar willekeur medicamenten kunnen worden genomen. Vooropgesteld ook, dat de artsenijen goed zijn, kan de *Essentia dulcis*, wanneer ze niet zo krachtig zijn om het gebrek in de kern aan te grijpen, het daarna niet in zijn eentje aanpakken. Of wanneer ze de patiënt hevig aangrijpen en alle *humores*[108] in het lichaam zouden doen opspelen, zou het beter zijn, dat men er de *Essentia dulcis* liever in het geheel niet bij gebruikt, aangezien men anders de daaruit groeiende schade aan dit medicament zou toeschrijven. Vandaar dat men in dit geval een verstandige en ervaren medicus moet consulteren. Zou men er echter de voorkeur aan geven, de voor het onderhoud van lichaam en natuurlijk leven van de mens aanbevolen medicamenten aan te wenden, dan zou men daarmede op zeker spelen, voor zover ze een selectie zijn van het soort artsenijen die zich in hun werking het zekerst en krachtigst betonen. Wanneer het gebruik ervan met het gebruik van de *Essentia dulcis* verenigd wordt, volgens de methode zoals die in meergenoemd ‘Unterricht’ beschreven is en (omdat ze niet bij iedereen in handen is) hieronder in het kort zal worden getoond, dan zal het gewenste resultaat van de ene soort zowel als van de andere, onder goddelijke zegen genoegzaam aan den dag treden.

---

[108] Hier zullen de lichaamsvloeistoffen in het algemeen bedoeld zijn, en niet de typeringen daarvan zoals Hippocrates, en later Galenus, ze classificeerden naar gele gal, slijm/vocht, zwarte gal, en bloed.

§ 2.

Bij de volgende ziekten, te weten:
1) de oude ingewortelde schurft, *scabies inveterata*,
2) slechte roos, *crusta lactea*,
3) witte vloed bij vrouwspersonen, *fluor albus*,
4) kuchen op de borst, *asthma*,
kan 's morgens vroeg een dosis van het *magisterio diaphoretica* worden genomen, waarover aangaande het nut en juiste gebruik in het hierboven geciteerde 'Unterricht' uitvoerig melding is gedaan, waarop de patiënt zich rustig en stil moet houden, opdat - wanneer zich transpiratie mocht gaan voordoen - die afgewacht kan worden. In de voormiddag om tien uur, in de namiddag om drie uur en 's avonds om zes uur, kan de *Essentia amara* vermengd met de *Essentia dulcis*, ter grootte van veertig druppels per keer, in bier worden gebruikt. Bij een quentchen van de *Essentia dulcis* vermengt men in dit geval drie quentchen van de *Essentia amara*; 's avonds echter bij het slapengaan, moeten van de polychrestpillen twintig stuks gebruikt worden, waarmede diverse dagen na elkander kan worden voortgegaan. Wanneer men met de pillen enkele dagen doorgaat, kan men ermee stoppen en in plaats daarvan tien druppels nemen van de *Essentia dulcis*.

§ 3.

Van vrijwel dezelfde methode bedient men zich bij de
1) *Gonorrhoea Virulentia*, onreine zaadvloed,
2) *Lue venera*, de Franse ziekte[109],
3) *Scorbuto*, scheurbuik,
4) Gezwellen:
Zij het, dat de *Essentia dulcis* hierbij vaker moet worden toegepast, dus moet men tussen de overige artsenijen nog de *Essentia dulcis* erbij gebruiken. De pillen kunnen pas enkele avonden achter elkander gebruikt worden, waarna er verschei-

[109] Gangbare naam in die tijd voor geslachtsziekten.

dene dagen daarna mee wordt gestopt, en ze dan verder weer verscheidene dagen worden ingenomen. Bij welke methode men een tijdlang, en wel langer dan bij de hiervoor genoemde ziekten, moet doorzetten. Ook kan bij deze ziekten met bijzonder nut de *Balsamus mineralis* worden toegepast.

§ 4.

Bij koortsen kan men hem[110] naast het *Elixir polychresto* gebruiken, en de patiënten in de tijd dat zij dankzij het *Elixir* laxeren, ieder uur van de *Essentia dulcis* laten innemen, want daardoor worden zij merkbaar opgemonterd en gesterkt. Zijn het echter koortsen waarbij het gebruiken van het *Elixir polychresti* niet plaatsvindt, en men zich zou willen bedienen van het *Pulveris bezoardici*, met de koorts-essence, of - al naar gelang van de aard van de koorts - van het poeder tegen de sterkte[111], dan kan men daarbij voortgaan volgens de methode zoals die in het ‘Unterricht’ over het behandelen van de koortsen getoond is, en de *Essentia dulcis* ijverig tussendoor innemen. Men kan ook, zo vaak als men de patiënt van het poeder ingeeft, op ieder moment een dosis van de *Essentia dulcis* in een lepel erbij druppelen en het tezamen ingeven.

§ 5.

Bij de *Febribus inflammatoriis*, ofwel koortsen die met een ontsteking verknoopt zijn, kan de *Essentia dulcis* ook uitwendig worden gebruikt voor het opheffen van de ontsteking, aangezien men die hetzij kan vermengen met de oplossende *Spiritu* waarvan in het ‘Unterricht’ melding is gedaan en uitwendig de pijnlijke plek dikwijls daarmede kan bestrijken, hetzij die ook wel zonder deze daartoe kan aanwenden, waarbij de genoemde plek met doeken goed wordt bedekt en warm moet worden gehouden.

---

[110] Lees: de *Essentia dulcis*.

[111] “Schärffe”, de sterkte van de koorts.

§ 6.

Bij de *Colica*, *Palpitatione Cordis symptomatica*, en *Vertigine symptomatica*, hartkloppingen en duizeligheid.

Bij de verstoppingen van het lichaam waarbij veel gal en scherpte, of wormen en winderigheid bespeurd worden, kan men het *Elixir polychrestum*, of de *pilulas contra obstructiones* en bij dezen de *Essentia dulcis*, volgens de bij § 4 aangeduide methode - en dan nog naar het onderscheid naar hevigheid van de ziekte - gedurende een, twee of drie uren gebruiken.

§ 7.

Bij diarrees en bij de rode en witte loop heeft men de polychrestpillen naast de *Essentia amara* nodig, en naast dezen de *Essentia dulcis*, op de aard en wijze zoals in de voorgaande §§ 2 en 3 met meer aanwijzingen is aangeduid.

§ 8.

Ter voorbehoeding kan van de *Essentia dulcis* bij zorgelijke toevallen van oude, zwakke en ziekelijke personen en van reizigers, bij slechte en ongezonde lucht en bij epidemische, aanstekende ziekten, en ook bij zwangere vrouwspersonen, dagelijks één- of tweemaal, of ook wel, wanneer de omstandigheden het vereisen, driemaal, telkens tien of twaalf druppels in wijn of bier worden genomen.

§ 9.

Bij de ziekten waarbij de *Essentia dulcis* verder gebruikt kan worden, en tegen welke men zich erdoor wil voorbehoeden, moet men hiermede rekening houden: de mensen gebruiken het hetzij wanneer zij nog niets van de ziekte bespeuren, hetzij daar reeds iets van bij zichzelf bemerken. Bij het eerste richt men zich naar de tijd wanneer men gewoonlijk bespeurt dat de ziekte zich voordoet, en voorkomt men dus de aanval nog voordat die zich qua tijd voordoet, door het gebruiken van de artsenij. Want soms spelen de ziekten op bij sommigen vooral in de herfst, of

in de winter, of lente of zomer; bij sommigen op bepaalde tijden van de maanden; bij anderen op bepaalde tijden van het weer, et cetera, naar welke omstandigheden het gemakkelijk te bepalen is wanneer men het medicament als voorbehoedmiddel moet gebruiken. Men kan echter in zo'n geval bijvoorbeeld driemaal daags telkens vijftien druppels van de artsenij gebruiken, en daarmede gedurende die tijd voortgaan, en daarbij in die tijd ook wel het dieet volgen dat men ten tijde van zulk een ziekte moet aanhouden.

§ 10.

Sommigen die bij zichzelf niet een bepaalde tijd van de ziekte hebben gemerkt, doch er te allen tijde bij de aller geringste gelegenheid door overvallen werden, hebben haar per week driemaal gebruikt, en zich daarmede, maar wel met inachtneming van een goed dieet, door Gods genade vrijgehouden. Iets moeilijker echter wordt het, wanneer men zo lang wacht dat de ziekte weer terugkeert, doch met name wanneer die reeds wederom een goede aanpak heeft gehad. Vandaar dat men het dan nodig heeft om de artsenij zo vaak te gebruiken als wanneer men anders bij een dergelijke ziekte had moeten doen, opdat daardoor de kracht van deze spoedig gebroken en gedempt wordt.

HOOFDSTUK VIII.

Over het dieet dat bij het gebruik van de *Essentia dulcis* in acht moet worden genomen.

§ 1.

Zoals er bij elk gebruik van de artsenijen veel gelegen is aan het regime en dieet van de patiënt, zo moeten die ook bij het gebruik van de *Essentia dulcis* goed in acht worden genomen, aangezien vrijwel alleen daarvan afhangt of de kuur en de genezing bespoedigd of verhinderd wordt. Daarom zouden diegenen die met geen enkel juist dieet willen beginnen, er veel beter aan doen, dat zij liever in het geheel niets gebruikten, dan dat zij zich in onkosten storten en de artsenij vergeefs innemen, aangezien men hun in een dergelijke omstandigheid geen of weinig resultaat kan beloven. Diegenen echter, die een onoverkomelijke hindernis om zich heen hebben, zodat zij deze artsenij onder geen enkel juist regime kunnen gebruiken, moeten het toch doen, zo goed als het kan worden gedaan. Zij moeten echter geduld hebben en zich met de werking tevreden stellen die zich bij een zich zo voordoende kwestie bij hen kan uiten.

§ 2.

Degenen die met zovele kwesties beladen zijn, waarvoor een bijzondere toepassing en inspanning van het gemoed, overdenken, zorgen en dergelijk vereist worden, moeten zich daarvan gedurende de tijd dat zij medicijnen gebruiken, vrijmaken, en wanneer zij zichzelf daarvan niet geheel kunnen losmaken, moeten zij toch zoveel daarvan laten schieten, dat het gemoed daaronder zijn passende rust kan genieten. In het andere geval wordt het gestel daardoor van de noodwendige werking die het bij het gebruik van de artsenij in het lichaam moet bewerkstelligen, afgehouden, en wordt de artsenij dus voor niets gebruikt, dan wel wordt het gestel te zeer ontkracht wanneer het bij andere kwesties niet verschoond wordt, aangezien het toch daarnaast ook nog de buitengewone werking

waartoe het door de artsenij wordt opgewekt, moet verrichten, terwijl dat uit gebrek aan genoegzame kracht niet goed kan plaatsvinden.

§ 3.

Ook moeten de patiënten zich van alle onordelijke en hevige gemoedsbewegingen, zoals toorn, schrik, bekommerdheid en dergelijke, zoveel mogelijk onthouden, en omwille daarvan alle gelegenheden waarbij zij tot dezen opgewekt kunnen worden, serieus vermijden. Anders kunnen zij niet goed het nut van de artsenij deelachtig worden. Want hoe is het mogelijk, dat bij hen iets goeds zou kunnen worden uitgericht, wanneer door de hevigheid van de aandoeningen het gestel ontsteekt, overhoop wordt gegooid en verzwakt; het bloed echter verhit en in onordelijke beweging gebracht; daarentegen de werking van de artsenij overstemd en verhinderd; en ook datgene wat reeds iets nuttigs bewerkstelligd heeft, plotsklaps wederom wordt omvergetrokken en verdorven.

§ 4.

Hete en scherp gekruide spijzen, en ook hete dranken moeten met name worden vermeden bij jicht en de diverse vormen daarvan, bij steen, bij bloedverlies, hartkloppingen, ontstekingen, et cetera. Bij alle ziekten moeten de spijzen dus zo toebereid zijn, dat ze geen zware spijsvertering nodig hebben, waarbij evenwel bij het eten en drinken voornamelijk matigheid moet worden betracht, zodat ze de patiënten niet overladen. Hoe nuchterder en matiger zij zich bewijzen, des te gemakkelijker kan de artsenij zich vanuit de maag in het bloed verspreiden en zijn kracht bewijzen.

§ 5.

Verder moeten zij zich vooral in de winter, net alsook in de herfst en lentetijd in acht nemen voor alle verkoudheden, en zich met name aan de gewonde en zieke delen goed - maar wel draaglijk - warm houden, opdat de voortdurende uitwaseming van het lichaam, waardoor het medicament bijzonder werkt, niet wordt verhinderd. Vooral echter moet men hier goed op letten,

wanneer door het gebruiken van de artsenij werkelijk een transpiratie op gang komt. Want wanneer die door verkoudheid wordt verhinderd of teruggedrongen[112], zou dat bij de patiënten een merkbare schade veroorzaken, waarvan wellicht deze de geringste is, dat het hem in de ledematen slaat en hij matheid en hitte zou bemerken. En ongeacht of de patiënt bij het soort ziekten waarbij hij kan rondlopen, niet steeds in huis zal blijven, zo moet hij toch, wanneer hij wil uitgaan en zich in de lucht begeven, dit onderscheid aanhouden, dat hij zich hetzij met kleding dusdanig inpakt dat hij door de lucht niet kan worden aangetast, hetzij net zolang binnenblijft bij natte, koude lucht en miezerig, regenachtig weer - die de mens het meest aangrijpen en schaden - tot de lucht wederom zuiver en helder is geworden.

§ 6.

Dit aangeduide dieet[113] moet niet alleen in het begin van de kuur of in de eerste dagen, doch tot aan de volledig voltooiing daarvan ijverig in acht worden genomen. Het is ook niet genoeg, dat dit dieet weliswaar de ganse tijd wordt aangehouden, doch dat zo nu en dan wel een klein exces wordt begaan, zoals men het pleegt te noemen. Want met het ene exces kan dikwijls de ganse ziekte wederom worden opgeroepen, en het gestel zo overhoop worden gegooid, dat het medicament daarna niet meer, of slechts veel moeilijker werkt. En ook al geschiedt dit niet altijd, zo is het toch op zijn minst niet anders dan wanneer men een wond die begint te helen, wederom openkrabt, zodat die nimmer goed kan helen.

§ 7.

Ja, dergelijke personen kunnen, wanneer zij door het gebruik van deze artsenij onder goddelijke zegen gezond zijn geworden, nog niet geheel van het navolgen van dit dieet worden

[112] Niet duidelijk waarom het lichaam warm moet worden gehouden en de transpiratie toch niet mag worden teruggedrongen.
[113] Lees: zoals aangeduid bij § 4.

ontslagen. Want ongeacht dat de ziekte op grond daarvan werd opgeheven, zo moet toch nog in het gestel een geruime tijd gelet worden op de neiging[114] en gewoonte van die *motus*[115] bij sommige ontstane gelegenheden en wanorde in het lichaam. Met name zijn ze hiertoe verbonden`bij de afwisselingen in de tijd: rond het *aequinoctium*, wanneer dag en nacht gelijk zijn, en rond het *solstitium*, ofwel wanneer de zon zich wendt, en ook bij de *mutationibus aetatis*[116], die bij vrouwspersonen ongeveer rond het 14e en 49e jaar, en bij manspersonen echter rond deze jaren en rond het 63e jaar geschiedt. Zie 'Unterricht vom Leibe und natürlichem Leben des Menschen'[117], p. 45, § 18. Dit zijn de tijden waarbij de oude en ingewortelde ziekten zich gaarne wederom roeren, zoals men het voorbeeld heeft, dat wanneer vrouwspersonen in hun prille jeugd met de zware dysenterie[118] of epilepsie bezocht zijn geweest, zij rond de bovenvermelde tijd, wanneer het gestel veranderd is, wederom daarmede bezocht zijn geworden, ongeacht of zij de jaren daarvoor algeheel daarvan bevrijd zijn geweest.

---

[114] In het origineel gaat hier nog een woord aan vooraf, dat door beschadiging niet leesbaar is.
[115] Hier: 'ontregeling'.
[116] 'veranderingen in de tijd'.
[117] De auteur verwijst hier naar een ander werk van hemzelf, te weten 'Kurzer und deutlicher Unterricht von dem Leibe und natürlichen Leben des Menschen: Woraus ein jeglicher auch Ungelehrter erkennen kann was die Gesundheit ist (...). Nebst einem Selectu Medicamentorum' (Kort en duidelijk onderricht over het lichaam en natuurlijke leven van de mens: Waaruit eenieder, ook niet-geleerden, kan onderkennen wat de gezondheid is {...}. Benevens een selectie van medicijnen), 1705.
[118] "Roth".

HOOFDSTUK IX.

Over enkele noodzakelijke bedenkingen voor degenen die de *Essentia dulcis* denken te gaan gebruiken.

§ 1.[119]

Nu in het voorgaande tot genoegen is bijgebracht, was bij het gebruik van de *Essentia dulcis* nodig zou kunnen zijn om te weten, zo hebben wij het als juist geoordeeld om nog in het kort enkele welgemeende raadgevingen toe te voegen voor de patiënten die zich van deze artsenij met goddelijke zegen denken te bedienen, waaronder de navolgende een van de voornaamste en noodzakelijkste zou kunnen zijn, namelijk dat eenieder dit medicijn als een goddelijke weldaad beschouwe, en daarbij voornamelijk de enige oorsprong en gever van alle goede gaven onderkenne, en dat hij het als vanuit de medelijdende en goedhartige hand van God met deemoedige lof en prijs van Zijn naam ontvange, omdat het Hem belieft om hem zoveel zegen ter verkwikking van zoveel ellende te verschaffen. Mogen diegenen die tot dusverre vergeefs gezocht hebben naar een krachtig middel tegen hun ziekten, zelf oordelen of zij geen aanleiding hebben om datgene wat zij in deze artsenij kunnen genieten, als een bijzondere genade en weldaad van God aan te nemen. Het is nodig gebleken dat men zich dat herinnert, omdat de mens in het algemeen zo slecht geaard pleegt te zijn, dat hij datgene wat toch voortkomt uit een vrijwillige en onverdiende genade van God en uit een bijzondere en liefderijke voorzorg jegens de mensen, aanziet als een kwestie die zo had moeten zijn, of die zich toevallig toedroeg, waardoor hij het doel Gods dat hij onderschoffelt[120], gans verhindert, en de mens daardoor van veel ander goeds dat hem wegens de ondankbaarheid en loochening van God onthouden zal worden, ganselijk beroofd wordt.

[119] Hier vermeldt het origineel niet het §-teken.
[120] “den er darunter führet”.

§ 2.

Bij het gebruiken van de artsenij is het evenwel nodig, dat die volgens het eerder gegeven ‘Bericht’ ordentelijk is aangevangen en dat, ook al toont de verbetering zich niet direct in het begin, daarmede wordt volgehouden. Men bevindt vaker, dat patiënten bij andere kuren een groot geduld opbrengen, veel onkosten daarvoor aanwenden en er lang mee doorgaan. Bij het gebruiken van de *Essentia dulcis* echter, worden zij soms meteen ongeduldig en nalatig wanneer het niet direct dusdanig beter gaat, dat het eenieder meteen opvalt, of wanneer zij diverse weken met het gebruik moeten volhouden. Aldus pretenderen zij, dat bij hen een wonder moet geschieden, doordat zij verlangen er in een week gezond door te worden, terwijl zij voordien vele jaren aaneensluitend geheel vergeefs medicijnen hebben gebruikt.

§ 3.

Zij zullen echter, wanneer het resultaat zich niet meteen zal voordoen, des te meer geduld hebben, wanneer zij niet alleen voorheen alles vergeefs geprobeerd hebben, doch daartoe ook nog dikwijls wonderlijke procedures en onwerkzame methoden hebben uitgevoerd, en ook allerlei tegen elkander inwerkende en schadelijke artsenijen gebruikt hebben, waarbij de gehele toestand niet alleen zeer ingeworteld en bovendien tot een tweede natuur is geworden, maar ook het gestel zelf zo gek is gemaakt en verzwakt, en ook de ziekte in zulk een hardnekkigheid is vervallen, dat daarna zeer moeilijk iets passends kan worden uitgericht.

§ 4.

Hierboven is weliswaar reeds tot genoegen aangeduid, hoe belangrijk het is dat het gebruiken van de artsenij vaak genoeg moet worden herhaald. Aangezien er echter aan deze omstandigheid zoveel gelegen is, hebben wij dat hiermede nogmaals

willen benadrukken. Niemand hoeft bevreesd te zijn dat de kuur voor hem veel kostbaarder uitkomt wanneer hij de *Essentia* ieder uur een tijd lang mocht gebruiken. Want om er maar van te zwijgen dat hij zijn doel op die wijze veel gemakkelijker zal bereiken, ruimt hij ook in de tijd goed op en wordt de ziekte sneller opgeheven, terwijl hij dikwijls nog wel meer van het medicijn nodig heeft wanneer hij er niet zo vaak iets van inneemt, en daarentegen nog een keer zo lang met de kuur moet doorgaan, en daarenboven de artsenij in sterkere *dosibus* moet gebruiken, waardoor dan niet eens zoveel wordt uitgericht als wanneer hij de artsenij vaker had toegepast.

§ 5.

Wanneer sommigen die deze artsenij willen gebruiken, van stoffelijke middelen hetzij gans ontbloot zijn, hetzij zonder hun ruïnering niet zoveel weten op te brengen als voor het medicijn betaald moet worden en voor de kuur van hun ziekte vereist wordt, is men van harte gewillig om hen - voor zover de omstandigheden het toelaten bij de inrichting die bij de huidige Wezen-apotheek voor arme zieken gemaakt is - daartoe bij te springen en hun, wanneer men van hun behoeftigheid genoegzaam verzekerd is, hetzij - wanneer zij gans arm zijn - de artsenij vrij te verschaffen, of - wanneer zij iets kunnen betalen - de prijs zodanig te matigen, dat de kuur hun niet te zwaar hoeft te vallen.

§ 6.

Aangezien het ook vaker pleegt te geschieden dat met de ziekten waarbij doorgaans de *Essentia dulcis* gebruikt kan worden, bepaalde toevallen en omstandigheden verknoopt zijn die men daar gewoonlijk niet bij aantreft, en zulks dus bij het gebruik ervan enige twijfel en ongewisheid kan veroorzaken, en er soms ook andere dingen voorvallen waarvan de patiënten niet weten of en hoe zij daarbij de *Essentia dulcis* moeten gebruiken, zo zal men zich niet beperken om hun naar vermogen goede raad aan de hand te doen, wanneer zij hun

lichaamsgesteldheid schriftelijk of mondeling aan ons willen mededelen.

§ 7.

Omdat men heeft waargenomen dat de meeste mensen het vooroordeel bij zich dragen dat de ziekte, wanneer die volledig is opgeheven, niet wederom kan terugkeren, en dus menen dat zij daarna de vrijheid hebben om te doen wat zij willen en verder niet meer aan enig dieet gebonden zijn, en ook wel omdat zij - wanneer zij door verkeerd gedrag de ziekte zelf weer aantrekken - achteraf plegen te zeggen dat de artsenij de ziekte niet grondig heeft opgeheven, informeren wij hun hierbij voor het overige, dat dat een zeer grote misvatting is. Want wat een slecht dieet in dit geval vermag, is reeds in het voorgaande hoofdstuk bij § 7 aangetoond. Bovendien, ook al worden zij direct gezond, toch verkeren zij nog steeds, net als andere mensen, ook de gezondste, in het gevaar dat zij wederom ziek worden. Want er kan zich immers een nieuwe ontsteker voor zo'n ziekte waarmede zij voordien bezocht zijn geweest, in hun lichaam voordoen. Zo valt het niet te verwonderen wanneer de ziekte opnieuw weer aanwakkert, die dan echter niet meer voor de vorige, doch redelijkerwijze voor een nieuwe moet worden aangezien.

§ 8.

Het zou zowel tot het algemene nut als ook ter vermeerdering van de goddelijke lof toereikend zijn, wanneer degenen die onder goddelijke zegen door de *Essentia dulcis* van bepaalde ziekten bevrijd zijn geworden, zich door niets zouden laten weerhouden om dat bekend te maken, en ons te veroorloven dat wij de omstandigheden rond hun ziekte en genezing, onder vermelding van hun naam en het oord waar zij wonen, in druk laten geven. Want dat kan hun immers niet in het geringste nadelig zijn. Daarentegen kunnen zij zovelen met hun voorbeeld dienen en daardoor ook diegenen, die - ongeacht alle tot nu toe afgelegde openbare getuigenissen en bewijsgronden - niet schromen om deze artsenij niettemin op alle manieren te

verlagen, krachtig overtuigen en aldus daardoor het welzijn van vele honderden mensen niet weinig bevorderen. Ongeacht nu, dat zulks zeker zijn grote nut zou hebben, zullen wij dat niet wagen zonder de speciale toestemming van elk afzonderlijk. Dat geldt ook de namen van degenen aan wie talrijke door ons uitgegeven merkwaardige voorbeelden van wonderlijke, door de *Essentia dulcis* geschiede kuren worden toegeschreven, hetgeen geschied is met volledige toestemming van de daarbij genoemde, deels voorname, personen en personen van stand. Ook al hebben sommigen bedenkingen bij het aan anderen bekendmaken van hun namen, zullen zij zich desalniettemin zeer aan ons verplichten en het algemene nut helpen bevorderen, wanneer het hun zou believen om ons hun toestemming met alle omstandigheden der ziekte en de gevolgde verbetering, hetzij mondeling of schriftelijk te willen doen kennen, opdat aldus de eigenschap van deze artsenij steeds beter onderzocht, en het nut en het juiste gebruik daarvan duidelijker bekend en bepaald kan worden.

§ 9.

Dienovereenkomstig heeft men ook de hoop, dat diegenen die door God met tijdelijke goederen gezegend zijn - wanneer God hen door deze artsenij van gevaarlijke of langdurige en bezwaarlijke ziekten genadiglijk bevrijd zal hebben -, hun hart tot christelijke dankbaarheid laten bewegen om dit weeshuis en de instelling, die slechts aan de eer van God en het nut van de naaste gewijd zijn, met enige vrijgevigheid te gedenken en zich ook daardoor, bij de herkregen gezondheid, van een nieuwe zegen deelachtig te maken.

§ 10.

Ook moeten patiënten er nog aan herinnerd worden, omdat het zeker is, dat ziekten pijlen van de Almachtige zijn, Wiens gramschap of gift de geest van de mens uitdrinkt, zoals Job zegt, in hoofdstuk VI, 4, en waarmede God uitdrukkelijk

diegenen gedreigd heeft te verwonden, die niet aan Zijn stem gehoorzamen, noch in Zijn wegen zouden wandelen. 5e Boek van Mozes, 28. Zo is het nodig om diegenen die gebruik willen maken van deze artsenij, daaraan vriendelijk en ernstig te herinneren, opdat zij in zichzelf inkeren en goed toezien, hoe hun hart en gemoed gesteld is jegens degene die ogen heeft als vuurvlammen, die ook het allerverborgenste van de mens helder en klaar onderkent. Want zo zij enige afwijking van het hart van God bij zichzelf gewaarworden door vleselijke lust en onmatigheid in eten en drinken, alsook door toorn en dergelijke, en op zijn minst zullen erkennen dat zij niet oprecht voor de Heer gewandeld hebben, zou hun niet getrouwer en oprechter aangeraad kunnen worden dan dat zij zich - vóór alles - voor de levendige God die hen geslagen heeft, deemoedigen en zich door ernstig, boetvaardig en gelovig gebed met Hem verzoenen, opdat Hij hen wederom mocht verbinden. Dan zou ook dit gewoonlijk krachtige en door God gezegende medicament veel gemakkelijker en beter zijn werking doen. Waaruit valt te concluderen, dat wanneer dat niet geschiedt, en de mens in zijn plan om te zondigen mocht volharden, het voor God in het geheel niet moeilijk is om aan dit medicament zijn zegen te onttrekken, en ervoor te zorgen dat het zijn werking niet doet. Want hoe zou het met Zijn liefde voor het heil van de mensen overeenstemmen, wanneer Hij ze gezond liet worden opdat zij Hem des te meer beledigen, de armen des te meer onderdrukken, of anderszins des te ongehinderder een overmoedig leven konden voeren? Hoe zou Hij daartoe zijn zegen geven, dat Zijn schepsel misbruikt en Hij, de Schepper, onteerd zou worden? Dat zij verre van ons! Veeleer dreigt Hij de afvalligen van Hem met ziekten te bezoeken die niet geheeld kunnen worden, volgens het 5e Boek van Mozes, XXIIX, 23[121]. Vandaar ook, dat diegenen die God genadiglijk van hun ziekte heeft afgeholpen, des te zorgvuldiger in acht moeten nemen dat zij de ziekte niet door onmatigheid met eten en drinken, en door enorme

[121] Onduidelijk.

verhittingen en bewegingen van lichaam en gemoed opnieuw opwekken, doch veelmeer iedere goede raad die Christus aan een patiënt na zijn genezing heeft medegedeeld, des te getrouwer in acht nemen: Zie toe. Gij zijt gezond geworden. Zondig voortaan niet meer,

opdat u niet iets ergers overkome.

